Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

ERIK PAULSEN

ET TIDSBILLEDE

Jørgensen

Forord

Dette er ikke en biografi, heller ikke et forsøg på at gøre en kronologisk levnedsbeskrivelse. Det er flere personers fremstilling af deres møde med et ganske almindeligt menneske, som vi, der kom ham på nærmere hold, ikke kunne komme upåvirket forbi.

Da de indtryk, som Erik Paulsen har gjort på sine omgivelser, naturligvis har mange fællestræk, og de adspurgte sociologisk set er ret homogene, kan en del gentagelser i tekstforløbet ikke undgås; især ikke da jeg har bestræbt mig på, at bevare bidraggivernes fortællestil såvidt det nu lod sig gøre.

En del nutidige læsere vil ikke kunne fatte tidens og slet ikke Erik Paulsens stærke nationale emotioner. Der skal nogen historisk indsigt til at kunne finde sammenhængen i disse forhold, indviklede men pragtfulde, som de nu engang er i Sønderjylland og i forstærket grad i Mellemslesvig.

Skikkelsen Erik Paulsen er et af de markante eksempler på menneskelig udvikling, som grænsesituationen har frembragt så mange af. Stærke tildragelser i afgørende faser i hans tidsforløb har afæsket ham stillingtagen til elementære udfordringer. De to verdenskrige og den vedholdende folkelige og nationale strid om Sønderjylland blev den dramatiske baggrund for hans samtid. Han tog udfordringerne op og voksede med dem. Han lærte, at ikke kun sejren bærer løn i sig, det gør nederlaget i lige grad, såfremt man ikke knuges af det, men har stof til at udmønte det.

Der hører ydmyghed til at tilegne sig forståelse for andre menneskers skæbne...

Udgivet på eget forlag af Søren Andresen

I kommission hos Dansk Boghandel, Nørregade 74, Flensborg og Padborg Boghandel, Nørregade 16, Padborg

ISBN nr. 87-993932-00

Tryk: A/S Flensborg Avis, Flensborg, 1991

Rødderne

Bov Landevej har fra oldtiden været Flensborg bys udfaldsvej imod nord. Levnene af den oprindelige vej findes endnu i resten af en pragtfuld brolægning ved gården Rønsdam, ligesom der ved den gamle »Krumvej«, som vejen hedder på denne strækning. Stadig ses en række af de opretstående vejpligtsten, der markerer de omkringliggende landsbyers afgrænsning af den hovpligt til at vedligeholde vejen, som var kongeligt pålæg i sin tid — mellemmadsstenene. Ved denne for byen så vigtige vej ligger også Nyhusborgens tomt i sine smukke naturomgivelser i Krusådalen, i middelalderen et strategisk godt sted i dette kløftede terræn, hvorfra den nordvendte trafik til og fra Sønderjyllands største by kunne beherskes.

Ved Flensborg bys vækst i slutningen af det nittende århundrede blev dens behov for stadig flere boliger imødekommet ved udlæg af boligområder langs vejene mod Harreslev og Bov. Her slog mange familier rod. De kom fra byen selv eller fra oplandet og fandt deres brød i de ekspanderende erhverv, som satte deres præg på og var en følge af den lovende udvikling, der gik forud for den første verdenskrig.

På Bov Landevej boede den unge familie Paulsen. De dengang så nødvendige haver lå, som billedet viser, i umiddelbar nærhed af boligen. Hans Jür-

gen Paulsen, hvis forældre drev krovirksomhed i Tolk, fandt sit udkomme som funktionær i Flensborg. Helene Paulsen, født Wamser, stammede fra en gård på Stolkmark på grænsen mellem det fede Angel og det magre »Lusangel«. Gården drives stadig af familien. Som navnet Wamser røber, nedstammer den ene gren af hendes slægt af én af de indvandrerfamilier, som i slutningen af det attende århundrede af kong Frederik V blev hidkaldt fra de sydvesttyske lande for at opdyrke de midt- og sønderjyske hedeområder — »Kartoffeltyskerne«. De kom over Elben omkring 1760. I Altona eller i gården på Gottorp Slot blev de taget i ed på kongen af Danmark. Det var hårde betingelser, de gik ind til, og kun de stærkeste klarede det. Ca. tre fjerde dele af kartoffeltyskerne bukkede under og rejste sydpå igen, hvorved de blev betragtet som desertører.

I familien fødtes tre drenge og to piger. Erik kom til verden den 16. april 1902. Som seksårig blev han sendt i St. Petri II skole, der just var blevet bygget. Det var en folkeskole. Han var lille af vækst, deri slægtede han moderen på. Det gjorde han også i den ualmindelige sejhed, som fulgte ham livet igennem og hjalp ham over mange genvordigheder. Erik var klassens dygtigste elev. Han var en god gymnast og forlod skolen som femtenårig, han var en af de yngste konfirmander. Karakterbogen kunne Erik være stolt af. På det tidspunkt fandtes ingen dansk skole i Flensborg, det var i kejser Wilhelm II regeringstid.

Livets alvor

Erik kom i lære hos Gebrüder Klaus, en maskinfabrik i Flensborg. Det drejede sig om stål og jern, der var tungt at håndtere. Det var i 1917 mod slutningen af den første verdenskrig. Forsyningssituationen blev ringere og ringere, som krigen gik. Erik led under mangel på ernæring, samtidig med at han skulle arbejde hårdt, og en dag brød han sammen på sin arbejdsplads. Det var i »roevinteren« 1917-18

For at få Erik på fode igen, fik moderen det ordnet sådan, at han blev bondekarl, »Knecht«, som det hed dengang, hos morbror Georg i Stolk. Karlekammeret var ca. 2 x 2 m og lå i den ene ende af loen. Det var spartansk udstyret: En stol, et lille bord, et karleskab, en seng med stråsæk og lergulv. Erik var glad og fløjtede, spillede på mundharmonika og tante Friedas gode kost bragte Erik til kræfter igen. Han var afholdt for sin redelighed, flid og pålidelighed.

Morbror Georg var en meget dygtig landmand, han forøgede slægtsgårdens areal ved køb af to fede marker øst for gården. De hed »Pebersmark« og »Kamp«. Onkel Georg havde været husar ved husarregimentet på Gottorp slot. Han var ikke fanatisk tysk, men altså heller ikke dansk — og senere slet ikke nazist

Bedstefar Fritz boede i aftægtshuset på gården. Han var altmuligmand. Smedien og snedkerværkstedet blev flittigt brugt. Her blev gårdens fire heste skoet. I en stor kampestens bageovn bagte tante Frieda brød hver fjortende dag — dejligt brød. Bedstefar var ivrig jæger og opstillede fælder for ilder og mår. Erik var lærenem, meget endda. Det varede ikke længe, før han overgik sin læremester i brugen af hammer, ambolt, sav og høvl, samt af fælderne i marken. Han kunne også omgås nål og tråd. Da han engang trængte til et par nye bukser, satte han sig på stuebordet hos sin mor og syede sig et par flotte breeches, bukser til lange støvler.

Erik havde et mål: Han ville have sin egen gård. Videbegærlig som han var, gik han om vinteren på landbrugsskole. Den lå dengang i Waitzgade i Flensborg. Det næste trin i hans landbrugsuddannelse var, at han blev kontrolassistent. Han cyklede fra gård til gård, kontrollerede køernes ydelse og mælkens fedtprocent, fik en lille løn for det og kosten fri.

Skæbnens spil

Skønt opvokset i Flensborg og efter ni års skolegang, havde Erik Paulsen ikke hørt et ord om Danmark. Det var på det tidspunkt et tabuemne i skolen. Forældrene stemte dansk ved folkeafstemningen i 1920 og vedblev med det også til de kommunale valg i Flensborg i årene derefter. De talte dog ikke det danske sprog og må nok betegnes som nationalt indifferente.

Hans nysgerrighed, som fulgte ham i alle livets forhold, ikke mindst når det gjaldt landbruget, har været en drivende årsag til, at han rejste nordpå i sommeren 1922. En medvirkende grund har været, at de tyske penge på grund af inflation efterhånden var næsten værdiløse, så lønnen i kroner var mange gange mere værd, end lønnen i Papirmark.

Afstemningstiden gik ham forbi. Manglende viden om situationen — måske — manglende interesse for den og en længe varende, hårdnakket influenza, holdt ham på afstand af begivenhederne. I marts 1920 opholdt han sig ellers i Flensborg, netop i brændingsfeltet for den stærkeste nationale konfrontation. Denne holdning, eller mangel på holdning, ændrede sig siden i takt med hans stigende kendskab til Danmark. Den udmøntede sig i en uforbeholden bekendelse til det bedste i den danske verden, men også i skuffelse over Danmarks stillingtagen i grænsespørgsmålet efter 1945. — »Danmark vil ikke høre os«, kunne han sige — dog uden spor af resignation. Hans konklusion blev: »Hvis ikke vi kan komme til Danmark, må vi sørge for, at vi får Danmark ned til os«.

Han beretter selv i »Sydslesvigske Skæbner« fra 1947, at efter Nordslesvigs genforening med Danmark rejste han nordpå for at søge arbejde i landbruget. Han var uheldig med den første plads, han fik, da det var hos en hjemmetysk familie på Als, hvor han ikke brød sig om at være. Det var i

sommeren 1922. Behjertede mennesker hjalp ham til en plads på en anden gård. Her stiftede han for første gang bekendtskab med dansk sindelag og dansk bondekultur, der hurtigt betog ham stærkt. Der var to piger i familien, og de blev hans første læremestre i det danske sprog, som han siden ved flittig læsning af Flensborg Avis og dansk litteratur kom til at beherske fuldkomment.

Afklaring

Dette ophold blev starten til hans erkendelse af, hvor hans virkelige tilhørsforhold var, og at hans slægt havde danske rødder. Han ville sikkert være blevet nord for grænsen, men manglende opholds- og arbejdstilladelser satte en bom herfor. De blev kun udstedt for sommerhalvåret, så om vinteren måtte han flytte tilbage over grænsen. Her havde han i to vintre 1919-20 og 21-22 været elev på den tyske landbrugsskole. Afgangsbeviset herfra fortæller lidt om hans boglige færdigheder. Såsnart det blev forår, tog han igen over grænsen for at arbejde i — og lære af — dansk landbrug. To somre arbejdede han hos gårdejer Lawaetz i Ulkebøl, det sidste år som forkarl. Lawaetz var en dygtig landmand og læremester og sikkert ilter af væsen. Når han kom cyklende ud i marken for at se til arbejdet, sprang han gerne i fuld fart af cyklen og lod den trille videre, indtil den væltede om i grøften eller hegnet. De har sikkert passet godt til hinanden. Erik Paulsen har tit med taknemmelighed fortalt om sine læreår på gården i Ulkebøl.

Da han fortsat ikke kunne få arbejdstilladelse om vinteren, søgte han fra første november 1925 ind som elev på vinterholdet på Gråsten Landbrugsskole. Hans uddannelse her supplerede han i april måned 1926 med et kursus som kontrolassistent. Her kunne han imponere med sin viden om kemi, den havde han fra landbrugsskolen i Flensborg. Karaktererne fra kontrolkurset var ug i regnefærdighed, ug i gerberering og ug- for de skriftlige arbejder. Han hører til de få, der har gennemgået både en tysk og en dansk landbrugsskoleuddannelse. Når han siden skulle anskueliggøre forskellen på en dansk og en tysk landbrugsskole, fortalte han gerne, at forstanderen ved skolen i Flensborg ved kursusafslutningen havde sagt til eleverne: »Nu har I så gennemgået undervisningen, så nu ved I alt om landbrug«. Forstanderen på Gråsten Hans Hansen sagde til eleverne dér ved afslutningen: »Nu, hvor I er færdige med skolens undervisning, er I forhåbentlig blevet klar over, hvor lidt I stadig ved om landbrug. Her må man altid videreuddanne sig«. Dette råd fulgte Erik Paulsen livet igennem, han var altid en ivrig læser af landbrugsfaglige tidsskrifter og faglitteratur.

Erik Paulsen formåede at overtale sin tolv år yngre bror Hans til at skifte skole, således at han kom til at tilbringe sine to sidste skoleår på Duborg Skolen, hvor han afsluttede sin skolegang med præliminæreksamen i forsommeren 1931.

Oberklasse 1921/22:

Betragen	sehr gut		
Fleiß	sehr gut		
Aufmerksamkeit	sehr gut		
Gesamtleistungen	sehr gut - gut		
Deutsch	sehr gut		
Rechnen	gut		
Physik	gut	Fütterungslehre	sehr gut
Chemie	sehr gut	Betriebslehre	sehr gut
Bürgerkunde	gut	Buchführung	gut
Düngerlehre	sehr gut	Feldmessen + Nivell.	sehr gut - gut
Spezieller Pflanzenbau	sehr gut	Erdkunde	gut
Spez. Tierzucht	sehr gut		

Im Auftrage:

Flugten fremad...

Da han stadig ikke kunne få den nødvendige arbejdstilladelse om vinteren, tog han plads som kontrolassistent i Skalstrup i Vestjylland i håb om, at det var så langt fra København, at myndighederne ikke ville finde ham. Håbet forblev dog stakket — også herud nåede myndighedernes arm, og han fik påbud om at forlade landet. Han havde dog ingen som helst ønsker om at flytte syd for grænsen igen, så efterhånden hobede udvisningsordrerne sig op. På det tidspunkt overvejede han at emigrere til Amerika. Flere af hans kammerater fra Sønderjylland var rejst derover og var blevet etablerede.

Inden hans planer i den retning nåede at tage form, fik han af en kreds af mennesker i Sønderjylland, blandt andet bestyrelsen for Haderslev Vesteramts Grænseforening samt forstander Hans Hansen fra Gråsten Landbrugsskole, tilbudt arbejdet som konsulent for Landboforeningen for Flensborg og Omegn som afløser for Karl Büchert.

På det tidspunkt havde Erik Paulsen kun lidt kendskab til de danske kredse og Landboforeningen syd for grænsen. Vokset op i et tysk miljø og med tysk skolegang kendte han kun det danske fra sit ophold i Nordslesvig og Vestjylland, og alt dansk havde bjergtaget ham sådan, at han ingen ønsker havde om at flytte syd for grænsen igen.

Forstander Hansens opfordring og anbefaling har vejet tungt. Hansen var nok hans store forbillede, dels på grund af hans faglige kunnen og dels fordi opholdet på Gråsten Landbrugsskole havde givet Erik Paulsen den teoretiske baggrund og forståelse for det landbrug, han hele sit liv kom til at leve og ånde for.

...og hjemkomsten

Da han ikke kunne få lov at blive i Danmark, tog han imod opfordringen til at tage arbejde i Sydslesvig, selvom det var med nogen betænkelighed, han gjorde det. Han var jo ikke kandidat fra Landbohøjskolen, som ellers var den nødvendige forudsætning for at blive landbrugskonsulent. Han havde kun været på landbrugsskole. Et supplerende tremåneders fortsættelseskursus på skolen i Gråsten i sommeren 1928, samt bevidstheden om, at han i Gråsten Landbrugsskole og dens forstander havde et sikkert rygstød, gjorde at han turde påtage sig opgaven.

Rødding

På landbrugsskolen havde han lagt mærke til, at de af eleverne, der havde været på en folkehøjskole havde fortrin fremfor de, som ikke havde været det, så i vinteren 1927-28 var han elev på Rødding Højskole hos den navnkundige forstander Hans Lund. Opholdet på Rødding gav ham den nødvendige åndelige ballast, efter at han gennem opholdet på Gråsten og i landbruget havde fået den faglige baggrund, som han havde brug for. Han var forøvrigt lidt forlegen ved det første indtryk, han kom til at gøre på forstanderen. I toget på vej til Rødding sad der foruden flere af de vordende elever også en repræsentant for parfumer, sæbe etc. Han ville gerne demonstrere sine vellugtende varer, så de fik hver en dråbe parfume på jakkereverset. Imidlertid var det koncentrerede stoffer, det drejede sig om, så de var omgivet af en stærk odeur, da de ankom til skolen og blev budt velkommen af Hans Lund.

Af Haderslev Vesteramts Grænseforenings protokol 1925-46

Den 25. marts 1925 blev Grænseforeningen for Haderslev Vesteramt stiftet. Formålet med den var at få overvundet den kløft, der i tiden før afstemningen i 1920 var opstået iblandt de danske i Nordslesvig om grænsens fremtidige forløb. I erindringen om, hvad opbakningen fra det gamle land havde betydet for de danske i Sønderjylland i udlændighedstiden, blev det fælles mål nu at samle sig om støtten til mindretallet i Sydslesvig.

En opgave, der gik ud på at støtte en lærergerning i Aventoft, viste sig at være blevet løst ad anden vej. Igennem den kontakt man havde med Niels Kjems fra Harreslev — han stammede fra Hygum sogn i Haderslev

amt — blev bestyrelsen gjort opmærksom på en anden opgave, nemlig en støtte til ansættelse af landbrugskandidat Karl Büchert fra Munkvolstrup som konsulent for Landboforeningen for Flensborg og Omegn. Grænseforeningen blev fra flere sider tilskyndet til at tage sig af denne sag, som man tillagde stor betydning.

Den 23. januar 1926 blev Olav Fink fra Brændstrup og Hans Schmidt fra Øster Lindet udpeget til at forhandle med Jørgen Søgaard fra Jaruplund som formand for Landboforeningen for Flensborg og Omegn og Karl Büchert om dennes ansættelse. Lønnen blev fastsat til 200 kr. om måneden. Om vinteren dog kun 100 kr. idet Büchert skulle være timelærer på landbrugsskolen i Gråsten i vinteren 1926-27. Da Karl Büchert skulle overtage sit fødehjem Sofiegården i Munkvolstrup den første oktober 1927, ophørte hans arbejdsforhold til Landboforeningen med denne dato.

Den 11. oktober samme år besluttedes det i Haderslev Vesteramts Grænseforening at ansætte en ung Flensborger, Erik Paulsen, som ny konsulent. Protokollen nævner, at han har besøgt Gråsten Landbrugsskole. Indeværende vinter var han elev på Rødding Højskole. Han var ikke landbrugskandidat, men praktisk uddannet, blandt andet hos Lawaetz i Ulkebøl, kontrolassistentuddannet både i Tyskland og i Danmark, så han betragtedes som fuldt kvalificeret til arbejdet som assistent ved Landboforeningen for Flensborg og Omegn. Med hensyn til lønnen enedes man om følgende ordning: Han skulle have et månedligt tilskud på 50 Mark, mens han var elev i Rødding i vinteren 1927-28, og derefter 150 Mark månedligt. Fra november 29 ydede Landboforeningen for Flensborg og Omegn 300 Mark årligt til konsulenten og fra den 30. april 1930 forhøjedes hans godtgørelse fra Vesteramtet med 25 til 175 Mark om måneden.

Under den 13. maj 1930 fortæller protokollen, at en af Landboforeningen for Flensborg og Omegn planlagt tur til Haderslev Vesteramt måtte aflyses på grund af en nødforordning, der pålagde selskaber af den art en udrejseafgift på 100 Mark.

Den 8. maj 1933 nævner Erik Paulsen overfor bestyrelsen, at han muligvis vil købe ejendom. Sammen med Jens Andresen fra Kalleshave havde han været ude for at se på en mindre gård i Agtrup. Det blev siden ved Langbjergvej i Flensborg bys allervestligste periferi, at han etablerede sig sammen med Helga Nielsen. Konsulentstillingen i Landboforeningen for Flensborg og Omegn var selvsagt for lille at gifte sig på, og hans iboende trang til at få foden under eget bord og at få ansvaret for eget brug er blevet stærkt imødekommet ved købet af ejendommen på Langbjergvej i foråret 1933.

I det bevægede år 33 skrev Erik Paulsen i Gråsten Landbrugsskoles årsskrift efter et stærkt forsvar for kræfternes frie spil i den økonomiske verden, og hvori han entydigt gik i rette med myndighedernes mange indgreb i markedsmekanismen: »Hvor er det velgørende at se, at det i år ligesom i alle andre år gror på markerne, at der her dog ikke er sket nogen forandring udover de små forskelle, vi er vant til at se fra år til år, fra bonitet til boni-

tet og ikke mindst fra den enes mark til den andens. Det er jo alligevel den enkeltes dygtighed, det kommer an på, og er der noget, som jeg kunne ønske for fremtiden, så er det, at dette aldrig må blive anderledes«. Det er individualisten, vi møder her, den selvhjulpne, der er parat til at bære ansvar og risiko for det, han foretager sig.

Den 16. juli 1934 var Landboforeningen for Flensborg og Omegn på en af sine legendariske sommerudflugter. Efter en bustur til Skanderborg besøgte de 70 deltagere på hjemvejen Grænseforeningen for Haderslev Vesteramt. Søndag formiddag var gæsterne hos deres værter i Skodborg, Jels, Skrave, Hjerting, Lintrup, Rødding og Hygum. Om eftermiddagen besøgte man en række udstykningsejendomme i Jels og Skodborg, hvor Jens Hørlück fortalte om jordudstykningen, og om hvordan man i de fjorten år siden genforeningen havde oprettet 1400 nye brug i landsdelen. På Hans Lunds indbydelse overværedes opførelsen af »Elverhøj« på højskolen i Rødding.

Under tilslutning af 150 mennesker tog kredsen fra Haderslev amt på tur til Flensborg den 11. juli 1935. Besøget gjaldt Hans Brodersen i Tarup, Erik Paulsen ved Langbjergvej, Jørgen Søgaard og Christine Budach i Jaruplund.

Tanken om et støttebeløb til en forevisningsmark for Landboforeningen for Flensborg og Omegn i Jaruplund blev forelagt generalforsamlingen den 23. maj 1937. Den blev dog stillet i bero. Den 27. juli slog man sig helt løs. Under Gustav Lindstrøms ledelse gjaldt det Isted, Hedeby, Valdemarsmuren, Domkirken i Slesvig, Lyksborg Slot og Den gamle Kirkegård i Flensborg. Ikke nok med det, man sluttede denne af indtryk mættede udflugt, der havde samlet 230 deltagere, på Landboforeningen for Flensborg og Omegns sommerfest i Frueskoven. Mange gode minder stod længe i erindringen om denne berømmelige dag.

Sommerens frueskovsfester i kirsebærtiden var årets store begivenhed, som alle glædede sig til. Den blev afviklet med udstillinger, blandt andet af forsøgsplancher, og tombola med påfølgende fællesspisning og dans. Til tider med en selvgjort revy, hvor Erik selvfølgelig også måtte holde for. Betegnende for disse fester var samværet med gode venner fra byen og fra Vis Herreds Landboforening, fra Haderslev Vesteramts Grænseforening og fra Det gamle Land. Den anden verdenskrig satte skellet. Efter den tid lykkedes det aldrig at få genskabt det gode og frugtbare, nærmest familiære forhold mellem land og by, som prægede førkrigstiden, da alle kunne mødes i festligt lag.

På et bestyrelsesmøde på Tornumgård den 21. april 1939 berettede formanden Olav Fink, at Paulsen var ved at køre træt. Han havde opfordret Grænseforeningen til at overveje, at antage en ny konsulent. Straks derpå tog formanden og Hans Jensen fra Tornumgård derned og formåede Erik Paulsen at fortsætte imod et tilsagn om at få nogen medhjælp. Hans sundhedstilstand har uden tvivl gjort sit til denne situation. Samtidig blev gården på Langbjergvej inddraget til militært formål. Der skulle bygges en flyveplads på stedet, hvortil også jøden Alexander Wollfs ejendom var blevet

konfiskeret. Et tilbudt gods i Polen som ekspropriationsgodtgørelse kunne ikke friste Paulsen. I stedet for så han på en gård i Bramstedlund. Det blev dog ved den gamle Frøslevvej i Musbæk, at de slog sig ned i relativ nærhed af hans fødehjem, hvor hans mor endnu levede.

Til årsmødet den 20. juni 1943 i Missionshuset i Gram, besættelsesstyrken havde beslaglagt hotelsalen, berettede Olav Fink om, at Paulsen på grund af sit nedbrudte helbred stadig ikke var indkaldt og at landboforeningsarbejdet næsten var gået i stå. »Vi følger vore landsmænd i Mellemslesvig med vore bedste ønsker, og håber på en lykkelig udgang for dem af det opgør, der nu finder sted. Vi vil her i dag mindes de små poder og voksne, som har sat livet til under bombardementet af Flensborg den 19. Maj i år«.

Den 18. juni 1944: Erik Paulsen er hjemme endnu. En ansøgning fra ham om at få en dansk tjenestekarl som medhjælper blev afslået fra dansk side med den motivering, at der ingen folk kunne undværes.

Den 12. oktober 1945 indkaldte Olav Fink med timers varsel til et bestyrelsesmøde i Rødding. Årsagen var, at Erik Paulsen pludselig var dukket op. Han havde ikke under hele krigen kunnet komme der. Han havde årligt modtaget et vederlag på 3.000 kr, som han ikke havde kunnet hæve. Der henstod da i Aabenraa Folkebank og i Rødding Sparekasse tilsammen godt 14.000 kr. Erik Paulsen havde overfor formanden gjort gældende, at han ikke personlig kunne modtage hele dette beløb, idet han fandt, at han ikke fuldtud havde gjort fyldest for disse penge under krigen. Bestyrelsen besluttede under Erik Paulsens fravær, at han skulle have 8.000 kr. i løn, og at resten stod til hans disposition til fremme af Landboforeningens formål.

Den 7. februar 1946 blev Aage Sørensen, der på den tid var konsulent i Vis Herreds Landboforening og lærer i Gråsten, præsenteret for bestyrelsen for Haderslev Vesteramts Grænseforening som afløser for Erik Paulsen som konsulent for Landboforeningen. Det skete efter et ønske fra generalforsamlingen i Landboforeningen for Flensborg og Omegn fra slutningen af januar måned. Det var med den største tilfredsstillelse, at Erik Paulsen imødeså at få en så værdifuld medhjælper i den omtumlede tid, der pålagde ham så mange nye foreningsopgaver. Den nye mand ikke kun indfriede men overgik alle de forventninger, der var blevet stillet til ham. Med sit beskedne og myndige væsen kom han til at præge Landboforeningen for Flensborg og Omegn i næsten fire årtier.

Årsmødet den 14. maj 1946 begyndte med, at man mindedes gode medstridere: Jørgen Søgaard, der havde forestået Landboforeningen for Flensborg og Omegn i 24 år, og Kathrine Bøjlesen fra Valsbøl, der i en utrættelig gerning havde opofret sig for den kreds af mennesker, hvis ve og vel var blevet hende betroet. Endvidere beretter protokollen, at man var begyndt med en kvægavlsforening til kunstig sædoverføring i Harreslev med Lars Stubbe Teglbjærg som leder.

I arbejde

Ved sin tiltrædelse i Landboforeningen for Flensborg og Omegn efter Røddingtiden, lejede Erik et værelse på Jaruplundgård. Rummet til venstre for indgangen var hans. Kakkelovnen var som regel kold, og vand hentede han ved en pumpe udenfor. Det var primitivt, og han forsømte at sørge for regelmæssig varm mad, hvad der siden førte til en forværring af den mavelidelse, som han havde tildraget sig i de strenge år under opvæksten.

Da tyngdepunktet for hans virkeområde lå i sognene mod vest, flyttede han ret hurtigt til Valsbøl og tog bolig hos Lorenz og Anna Jepsen. Det varede indtil Maren Sørensen i 1930 byggede Valsbølhus. »— Vi har brug for en landbrugskonsulent på Valsbølhus«, sagde hun, så flyttede Erik ind der.

Igennem alle årene i trediverne dyrkede Erik Paulsen en forevisningsmark på Skoleforeningens grund ved skolen i Jaruplund. Her demonstrerede han sorts- og gødningsforsøg i sin egen målestok. »Vil man vide, hvad man avler, må man vide, hvad man sår«, det var én af gengangerne i hans samling af fyndord. Hans pertentlige og præcise arbejdsmetoder, som alle hans medhjælpere gennem årene fremhæver, kom ham også nu tilgode. Marken blev brugt til demonstrationer hver sommer. De markvandringer, som blev henlagt til Jaruplund, endte selvsagt her. På denne parcel kunne han få luft for sin levende og presserende formidlertrang. I Budachdrengene havde han desuden gode og engagerede assistenter til at hjælpe sig, og de var lige for hånden og motiverede. Det havde også en anden fidus — han blev jævnligt budt til bords hos Budachs, hvad der jo ikke var at foragte for en ungkarl. En skønne dag sagde han dog —»nej, nej tak, vi har fået så dygtig en pige på Valsbølhus, hun laver sådan en dejlig mad, og hun bager så gode kager«. Da var Helga Nielsen kommet til Valsbøl. Med krigens komme blev demonstrationsmarken ved Jaruplundgård nedlagt.

Maren Sørensen var et menneske, som Erik satte meget højt. De havde mange gode samtaler. Erik var jo belæst, omend ikke litterær. Måske har Erik Paulsen tangeret Maren Sørensens forestilling, da hun talte om én af de fineste kulturskikkelser, vi har i Danmark — den belæste bonde. Engang hun havde taget ham i at læse »Det Bedste«, fik han den korte replik —»du burde ikke, Erik Paulsen, have den slags liggende fremme, hvor der er børn«. Hun var fuld af vestjysk lune. Men hun skertsede ikke med sine moralbegreber. Efter sin hjemegns skik brugte hun for- og efternavn i sin tiltale. I det selskab følte Erik sig rigtig hjemme. Valsbølhus var et forsamlingshus i allerbedste forstand med et rigt kulturelt virke. Maren Sørensen var en stor stovt dansk kvinde, præsteviet af Niels Dael fra Liselund. Hun var én af vore første kvindelige præster. Ved foredrag i Danmark og hos venner havde hun samlet midlerne til at bygge huset, som hun forestod med myndighed. Der var en kirkesal, hvor hun ofte holdt gudstjeneste. Højskole-

sangbogen blev flittigt brugt. Til stedet hørte også en gymnastiksal, hvor blandt andet vandrelærer Niels Kjems ledede forskellige hold. Erik var en ivrig og dygtig gymnast.

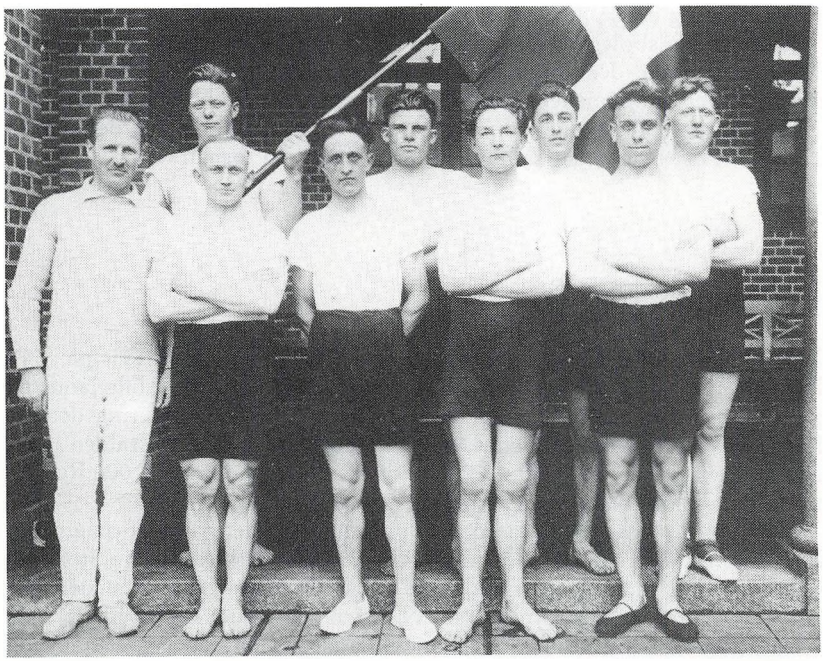

Valsbølgymnasterne 1931:
Niels Kjems, Christian Jepsen, Erik Paulsen, Johannes Lund, Karl Hagge, Marius Lorenzen, Jens Lund, Georg Thomsen, Hermann Thychsen

Helga

Helga Nielsen var fra Vestkær ved Ølgod i Vestjylland. Hun var lige som Erik lille af vækst men med hjertet på rette sted. Hun var dansk og højskole-minded, og de to fandt hinanden. Hun var opvokset i et landbohjem med en søskendeflok på elleve, hvor man forstod at gøre hverdagen til en fest.

Den tanke bevægede Erik, og han nedfældede den i nogle breve til Helga i tiden før brylluppet i 1933, —»om de nu var istand til at tage dette lyse, befriende væsen med sig til Sydslesvig, og få det til at trives her, når det blev de to og de nu skulle stifte hjem«. Søskendeflokken fra Vestkær samledes ofte, også i Musbæk, altid med løjer og alvorlig skæmt.

Engang i 33 blev der budt til bryllup i en rigtig dansk landsbykirke med festmiddag og dans på kroen. Eriks nærmeste familie fra Flensborg og gode venner fra Valsbølegnen var inviteret med, og de fik lov til at køre med Maren Sørensen, der dengang kørte i en rigtig gammel, sort, høj Fordbil. Bilen ville en gang imellem ikke starte, så måtte den skubbes igang. Det tog Maren Sørensen helt roligt. Hun kunne skubbe, husk på, hun havde skostørrelse 45. I det hele taget, så havde Maren Sørensen format.

Langbjergvej

Med giftetankerne trængte ønsket om egen bedrift sig naturligvis på, og i løbet af året så de på flere tilbud. De endte ved et forfaldent lille landsted på Langbjergvej lige uden for Flensborg med ti ha jord omkring det énlængede hus, boligen lå i denne ene ende ud imod gaden og stalden i den anden. Erik havde opsparet 3.000 Mark og resten, omkring 7.000 Reichsmark lånte han i banken og i Kreditforeningen.

Stedet ejedes af et jødisk tæppefirma i Hannover, der havde forpagtet det bort til en nazist, der rendte rundt i SA-uniform (Hitlers brune Stormafdeling). Han betalte ikke pagtafgiften og havde regnet med, at stedet blev »ariseret« til fordel for forpagteren. Nazisten rømmede ikke frivilligt, men blev tvunget til fraflytning. SA-manden lagde sig bag et hæs af halm og smed med sten efter den nye ejer. Det hele skete omkring det nazistiske magtskifte i Tyskland. Det var en sagfører Hansen, der havde ordnet handelen for det jødiske firma — han var en hædersmand, en meget fornem sagfører. Ikke desto mindre hævnede SA-folkene sig på ham ved at føre denne fine mand i procession gennem Flensborg by med et skilt om halsen, hvorpå der stod: »Ich habe Judenlümmel geholfen«!

Erik og Helga holdt på deres ret og flyttede ind på Langbjergvej. Der blev ryddet op, rettet op og istandsat. Der blev arbejdet fra gry, til det blev mørkt. Sydvest for huset byggede Erik et hønsehus og et værksted. En gammel rusten motorsav fik en ansigtsløftning og tjente endnu i mange år. Senere sattes der en garage foran hønsehuset, altsammen pænt og venligt malet. Fra Danmark indkøbtes der sortbroget jysk malkekvæg med en fin fedtprocent og en stor ydelse af både mælk og kød. Erik Paulsen fik præmie fra Flensborg mejeri. I det hele taget stod der respekt om hans landbrugsfaglige kunnen, også hos hans tyske kolleger. I sine forbindelser over grænsen hav-

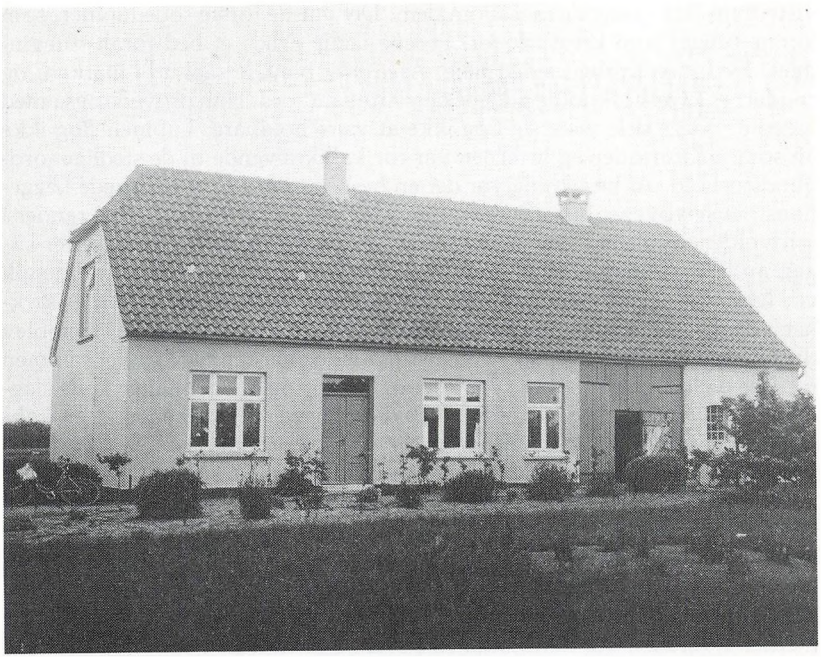

Langbjergvej 1933-40

de han i de år den bedst tænkelige støtte, idet det danske landbrug i de årtier var anerkendt som det bedste og mest avancerede i verden. Erik sørgede for, at de ham betroede medlemmer fik udsæd fra Danmark. Det var i trediverne ikke så ligetil at skaffe en importtilladelse til sædekorn og frø.

Medhjælperne

»Den 1. april 1934 kom jeg til Paulsens på krydset ved Langbjergvej og Oksevejen. Hjemme som børn tænkte vi ikke meget over det teoretiske, ved det vi lavede, men her blev alt planlagt og lavet efter teori og forsøg. Danske forsøgsresultater var for Erik Paulsen et evangelium. De ti ha jord var i 34 dyrket med rug, kartofler, lupin og rødkløver«, sådan skriver Heine Lorenzen fra Valsbøl. Sødlupin var en af de ting, der tog Erik Paulsen med begejstring. Det var en nyhed i det daværende »stortyske« rige. En dag kom Erik hjem fra Danmark med en lille papirspose fyldt med frø, som han stolt

viste frem. Han hægede meget om dem. Det var de første søde lupiner, som kunne bruges som kreaturfoder. Frøene lagde Erik i et bed foran stuevinduet. De fik en særlig kærlig pleje. Året efter blev de sået ud i marken, og røddernes kvælstofknolde gødede den lette sandjord. Han prøvede også med lucerne. Begge dele viste sig dog ikke at være holdbare. Lupinen slog ikke an som kreaturfoder og lucernen var for kalkkrævende til de stedlige jordbundsforhold. Af besætning var der en hest, tre køer og tohundrede læggehøns i et selvbygget hus af granrafter. »Jeg begyndte med at grave render i jordvoldene omkring markerne. I disse plantede Helga og jeg derefter sitkagran. Det skulle gøres så grundigt og akkurat, at ingen af planterne gik ud, hvad de så heller ikke gjorde. Der står stadig (1991) en halv snes stykker ved den nye Oksevej. Den gamle Oksevej lå vest for gården, men blev flyttet mod øst, da flyvepladsen blev udvidet og gården blev sløjfet sammen med de dejlige graner.« Erik var kort og præcis og havde mange gode slagord til enhver lejlighed. »Landmand skal man være i nærheden af en købstad af hensyn til at få ordentlige priser for sine produkter«. Det kan de nu ikke alle. Eller: »Forandring fryder« — når vi skulle til et nyt arbejde.

Han var en guttermand, flittig var han og en hidsigprop. »Engang, vi kørte møg«, fortæller Dagmar Jørgensgaard — »gik det ham ikke stærkt nok«. »Vinne en ska bestill naue, ska en væe gall i æ hoij«, sagde han og kløede på. Da han begyndte at tage analyseprøver af ajle, drillede vi ham med, om han nu skulle til at tage fedtprocenten på ajlen... »det kan kolde hjerner ej forstå«, var hans lakoniske svar. Der var fart over feltet, da cyklen blev skiftet ud med en motorcykel, og Erik kom drønende med en masse grej surret fast på maskinen. De ældre landmænd var ret skeptiske i starten. Det ændrede sig siden, da de gennem forsøgene kom til at se rigtigheden af hans teorier. Erik førte en sej kamp imod den indgroede opfattelse, som han forefandt hos nogle især ældre landmænd, der gødede deres marker efter mottoet: Jeg skal ikke føde jorden, jorden skal føde mig.

Marius Horne fra Rens fortæller: I vinteren 1938-39 var jeg på skolen hos Folke Trier i Abild. Der kom breve — »om ikke der var nogen, der ville tage arbejde i Sydslesvig, fordi så mange unge var inde som soldat«. Den første april gik turen så til Langbjerg, hvor jeg blev godt modtaget af Helga og Erik. Få dage efter kom så tvillingerne, lige før folketællingen. Jeg husker så tydeligt hvad Erik sagde — »så er der da to mere på den danske liste«.

I løbet af sommeren kunne vi alle mærke, hvor det bar hen, mobiliseringen begyndte o.s.v. Først i september blev Erik indkaldt som sanitetssoldat. Han lå i Frueskoven; det blev kun en kort inkaldelse. Samtidig blev der begyndt på udvidelsen af flyvepladsen. Alexander Wolffs ejendom var blevet konfiskeret og det meste af Eriks jord blev også inddraget, så der blev ikke meget at bestille for os. Da oplevede jeg igen Eriks hjælpsomhed overfor andre. I Jaruplund gik Christine Budach med sine to piger alene på gården, drengene var indkaldt. Så mente Erik, at jeg kunne hjælpe lidt til der. Det blev så til 3-4 dage om ugen i vinterens løb.

Musbæk

Den 1. april 1940 overtog Erik og Helga den lidt større gård i Musbæk. Den var forsømt hvad jorden angik, men Erik fik hurtigt rettet op på det. I de tre år jeg var hos familien Paulsen lærte jeg mange ting. Erik havde en særlig evne til at få os interesseret i arbejdet med landbruget. Han var myreflittig og afholdt af alle.

Et lignende skudsmål giver en nevø til Helga, Peder Nielsen fra Ølgod, som har været medhjælper i Musbæk: »Jeg kom derned den 28. april 1942. Da var Erik indkaldt. Han lå for en kort tid i Rensborg eller Itzehoe, men ingen vidste hvornår han kom hjem igen. Den 7. maj kom han! Det var på hans mors fødselsdag, så det var et stort øjeblik for alle. Det var et godt hjem i Musbæk, også for dem der trængte til lidt ekstra spiseligt eller en opmuntring« — Paulsens var altid rede til at hjælpe. I en tid, nøden tvang de mange til at tigge, plejede Helga at lave små pakker med lidt flæsk, fedtegrever og lidt kødben. Det gik dog ikke, at Erik stod for uddelingen, han gav for meget væk. Der skulle jo også blive noget til dem selv. Han var en utrolig glad og munter mand, venlig og hjælpsom.

En af hestene var blevet taget til militæret, den var borte med tropperne. En aften havde en deling soldater med samt deres heste slået sig ned på en af markerne i Musbæk. Så sagde Erik til Peder, nevøen: »I nat, når de sover, så lister vi hen og ta'r den hest, der ligner den stjålne mest«. Den næste morgen var hestebestanden i Musbæk fuldtallig igen... Dette var også Erik Paulsen! — Ikke for selvtægtens skyld, eller for at berige sig. Men for i en tid, da selv systemet stod hinsides al moralsk legalitet at finde en tilfredsstillelse i at opretholde en vis form for retsbalance. Denne praktik var farlig. I hans position livsfarlig. Ikke desto mindre var hans trang til selvjustits i dette tilfælde stærkere, end den risiko der truede ham ved en afsløring.

Alexander Wolff

På Jägerslust, nogle hundrede meter vest for Paulsens, boede en dygtig landmand. Han hed Alexander Wolff og var jøde. Med ham fik Erik mangen god snak, når dennes vej førte forbi ind mod Flensborg. Omkring 1936 fik unge jøder landbrugsuddannelse hos Wolff, og her gav Erik gerne en hånd med. Det drejede sig om unge jøder, der senere ville emigrere til Palæstina. Selvsagt var dette arbejde ikke populært hos nazisterne, men det var Erik ligeglad med. De var gode venner, og Wolff besøgte Helga og Erik efter krigen, da han var hjemme på besøg fra USA. Om natten mellem den 9. og 10. november 1938, Krystalnatten, dukkede et hold SA-folk op på Jägerslust. Nogle af dem drog afsted med Wolff, mens andre holdt hans kone og hans mor tilbage. På vejen bort lykkedes det Alexander Wolff at

flygte, og da han kendte egnen, nåede han over grænsen til Danmark og derfra senere til Amerika. Hen på morgenstunden blev så kvinderne drevet fra gården. De søgte husly hos Christian Bøvadt på »Hjemmet« i Mariegade i Flensborg, som modigt tog imod dem og gav dem husly. Erik Paulsen prøvede på at hjælpe lidt, men ingen fik lov til at komme på gården det første døgn, heller ikke for at forsørge dyrene. Kvinderne måtte igennem den tort at rydde op efter vandalerne, derefter blev det dem påbudt at afhænde ejendommen.

Alexander Wolffs søster Suse Wolff, som var lærer ved mellemskolen på Kanonbjerget i Flensborg flygtede omgående til bekendte i Berlin, hvortil moderen og svigerinden senere fulgte hende. De var af den opfattelse, at man lettere kunne holde sig skjult i en storby. Herfra gik deres vej ti l Theresienstadt, hvor deres spor endte.

»Det var Erik Paulsen, der som den første gav mig underretning om, hvad der var sket på Jägerslust og om min families skæbne«, sagde Wolff. Han havde som frivillig med egen hest meldt sig ved husarregimentet på Gottorp Slot i 1914.

Krigen trækker op

Så kom krigen. Eriks jord lå tæt op ad flyvepladsen »Schäferhaus«, som nu i hast skulle udbygges. Dertil ville Reichsluftfahrtminister Hermann Göring have Eriks jord. Der blev budt en formidabel RM-pris, men det havde ingen interesse for Erik Paulsen. Han ville godt afhænde jorden, men kun når han et andet sted i Sydslesvig kunne købe en gård igen.

Som bror havde Hans Paulsen, der var indkaldt, under en orlov lejlighed til rådgivende at deltage i nogle forhandlinger. Som bytteobjekt lige over tilbød man et gods i Polen. I slottet lå arvesølvet endnu i spisesalen. Erik Paulsen afviste tilbudet uden tøven og sagde: »Jeg kan kun ånde og være landmand i min hjemstavn Sydslesvig«. Tilbud, der lå syd for Ejderen, kom ikke i betragtning. Lille af vækst som han var: Det var en rank, stovt bonde, der havde talt.

Erik havde flere gode gårde på hånden, blandt andet i Angel. Men hvergang der skulle skrives slutseddel — købekontrakt, så havde den nazistiske Kreisbauernführer, der skulle sanktionere handelen, invendinger: En god tysker med den rigtige nazistiske indstilling blev foretrukket frem for den lille seje dansker, der ikke engang ville bytte sin sølle sandjordsejendom med et stort fedt polsk gods.

Jordhandelen endte så tilsidst med, at Erik fik lov til at købe den ca. 18 ha store gård i Musbækdalen (opr. Mosebæk) på Harreslevmark. Markerne var meget kuperede, og de lavtliggende stykker var så sure, at der voksede

siv. Jordtilliggendet var ialt ret forsømt. Det første arbejde på denne nye ejendom bestod i at harve kvikrødder op. De blev kørt af marken i adskillige læs. Ved et tilfælde opdagede man, at køerne, når de blev drevet forbi, med begejstring åd af stakken. Intet er altså så ringe, at ikke det er godt for noget.

Krigens alvor

Hos tandlægen havde Erik Paulsen fået at vide, at hans tænder var så dårlige, at de alle burde tages ud. Denne beslutning var han nu ikke så hurtig til at tage, så den blev udskudt. Da krigen kom, varede det ikke længe, før de unge og de yngre mænd i omegnen begyndte at blive indkaldt til militæret, og efter rekruttiden at blive sendt til fronten. Erik var i 1939 blevet indkaldt til sanitetstropperne i nogle få uger, men han blev hjemsendt igen på grund af sit mavesår. Han var dog klar over, at på et tidspunkt ville der igen komme en indkaldelsesordre til ham. Da den kom i begyndelsen af 1943, tog han straks ind til tandlægen, en dentist ved navn H. Stern i Angel-

bogade, og sagde, at nu skulle tænderne ud, og fortalte om grunden til, at det skulle være nu. Tandlægen blev hed om ørerne, han var af jødisk herkomst, og det kunne være forbundet med anklage for krigsforbrydelse, hvis det hed sig, at han havde fjernet tænderne for at gøre en mand uegnet til krigstjeneste. Men ud kom de, og den dag Paulsen stillede på kasernen, lod han det nye gebis blive hjemme, drak en flaske snaps, og således stillede han tandløs, beruset og med mavesår på sessionen. Operationen lykkedes — efter nogen tid blev han hjemsendt som foreløbig uegnet til det tyske militær. På det tidspunkt skulle man virkelig være svært handicappet for at slippe for soldatertjenesten.

Et skår i glæden herover var det, at hans gode nabo Peter Bremer fra Harreslev der var indkaldt sammen med ham, ikke blev hjemsendt, men måtte til østfronten. Peter Bremer havde et uforligneligt lune, og hans vid bidrog væsentligt til at holde humøret oppe i rekruttiden, mens de var sammen. Peter Bremer kom velbeholden hjem fra krigen, og det gode naboskab kunne fortsætte mange år derefter.

I de allersidste krigsuger blev Erik Paulsen indkaldt med hest og vogn med en knippe halm bagpå for at hente soldater i Hamborg. De skulle forsvare restfæstningen Europa ved den danske grænse. Det var en meget betænkelig Erik Paulsen, der forlod hjemmet i Musbæk, ikke mindst fordi der i de sidste krigsdage blev indkvarteret en stab af Waffen-SS på gården. De betjente sig af gårdens naturalier og stegte store pander spejlæg på Helgas fintpudsede komfur. På det sidste havde de travlt med at »neutralisere« deres uniformer, at fjerne ordener o.s.v. Det var jo et godt tegn for familien Paulsen. —»når rotterne forlader det synkende skib«...

Imens var Erik på vej imod syd. Hestevognskolonnen skulle køre på de små sideveje. De nåede omsider Holsten. Erik blev en aften indkvarteret på kroen i en landsby. Han havde trang til at tale med folk, som ikke var nazister, til dem hørte kromanden. Blandt andet omtalte denne landsbyens nazistiske »Ortsgruppenleiter«, en velnæret mand, som bønderne ikke havde meget tilovers for. Med et glimt i øjet fortalte Erik sidenhen at kromanden havde udtalt om nazisten: »Ham ønsker jeg en hel masse penge, og så en stor »Giiz« (gærrighed)«. Den 5. maj kom Erik hjem igen med sit knippe halm på vognen. SS-folkene var endnu på gården, men i løbet af de følgende uger forsvandt de. En af deres biler, en flot Cabriolet, ville ikke starte, så den blev stående bag laden. Den fik Erik fingre i, og det varede ikke længe, før den kunne køre igen.

Som på andre gårde havde Paulsens også krigsfanger. I dette tilfælde en Serber ved navn Sedda. Han var analfabet og havde tydeligvis svært ved at forliges med Paulsens arbejdsmoral: »In Serbien wenig arbeiten — Serbien gut«! Han kendte heller ikke klokken, så han dukkede med mellemrum op i køkkenet og spurgte: »Frau, wieviel Uhr«? Det kunne Helga more sig

over. Fangerne boede ikke på gården, de blev for natten samlet under opsyn i lokale fællesboliger eller små lejre. De måtte efter lovens bogstav heller ikke dele bord med de hjemmehørende.

I nærheden af Musbæk var der installeret antiluftskytsbatterier, så det drønede ganske godt, når der var overflyvninger. Skete det om natten, og det gjorde det som regel, så måtte alle mand ned i kælderen. Det kunne virke ganske grotesk at sidde i en syltetøjskælder klaprende af skræk. Der faldt engang nogle bomber på naboens mark, men der var ingen, der blev ramt. Pladsforholdene var trange i de år. Med indkvartering af militær blev der kun soveværelset og et kammer tilovers til familien, køkkenet måtte deles med de fremmede.

Under krigen var de vigtigste fødevarer rationeret, og der herskede knaphed på alt. Gårdens beliggenhed i nærheden af Flensborg by og Harreslevmark gjorde, at mange blandt de danske fandt vejen til Musbæk og fik deres ration suppleret med nogle æg, kartofler, mælk eller andet. Til Duborg Skolens fødselsdag leverede gården mælk til elevernes fødselsdagschokolade. Det skete dog først efter mørkets frembrud, og lærer Peder Jensen, der boede på Harreslevmark, sørgede for den videre transport. Det var dog begrænset, hvor meget der kunne sælges ved stalddøren. Der herskede afleveringspligt for alle landbrug, og det var forbudt at sælge fødevarer privat.

Engang om året dukkede der en myndighedsperson op for at tælle husdyrbestanden. Derudfra blev mængden af landbrugsvarer, der skulle afleveres, fastlagt. Kontrolløren blev gerne først inviteret ind til en kop erstatningskaffe. Imens sørgede karlen eller pigen så for, at nogle af hønsene blev gennet ned i kartoffelkælderen, dæksel og halm over, og resten blev vildt kaglende sendt ud i friheden. Nu var det virkelig svært at klare en optælling. Der var også et skjult kælderrum, hvor kartofler kunne gemmes, så der var noget at tage af i vinterens løb.

Tobakken var et andet problem. Rationen rakte ikke langt, så hvis der skulle mere til, måtte man selv avle den. Røgen lugtede tilsvarende. Man så ofte Erik Paulsen med piben, skaftet var som regel lappet efter adskillige knæk, noget nyt kunne ikke fås. Senere kunne man se ham nyde en god cigar. En gang, da Erik havde fået udbetalt en fuldtegnet byggesparekontrakt, sagde han, at nu kunne han da købe sig en hel kasse cigarer ad gangen, fremfor et par i en pose. Han røg med forkærlighed en god cigar under malkningen.

Helga og Erik i Musbæk

Så kom freden

Den store nød kom dog først efter kapitulationen. På få måneder blev befolkningen fordoblet af flygtninge, og landbruget var på grund af krigen nedslidt, så det ikke var muligt at øge produktionen. De fleste levede i de år på sultegrænsen. Derfor var det i høstens tid et almindeligt syn, at der kunne stå op til halvtreds personer uden for marken. Når det sidste læs korn var kørt hjem og marken omhyggelig revet, spredte de sig ud over marken for at samle de aks op, der var blevet liggende, og på den måde skaffe sig lidt korn til at lave mel af. Det samme billede sås også ved kartoffelhøsten. Nogle kunne dog ikke vente, til høsten var overstået. Når negene stod i traver på marken, var det lettere at gå ud og skære aksene af negene med en saks. Ligeledes kunne man hurtigere få samlet en sæk kartofler når de blev taget op, inden marken var høstet. Så i høstens tid måtte markerne faktisk være under opsyn dag og nat. Et år var der et par, der viste en særlig teknisk snilde. I en kornmark der var høstet, og hvor negene stod i traver, havde de bag et hegn bredt et underlag ud på marken og ovenpå placeret en cykel, vendt på hovedet. Mens den ene ved hjælp af pedalen drejede baghjulet rundt, holdt den anden topenden af negene ind i egerne, og på den måde fik de tærsket kornet af aksene og kunne bagefter bare samle det op fra underlaget. Nød har alle dage gjort opfindsom.

Farligere kunne det være om vinteren, når tyve brød ind i staldene og hentede dyr ud og slagtede dem på stedet. Krigsfanger og deporterede af mange nationaliteter, der havde været tvunget til at arbejde i Tyskland indtil kapitulationen, var nu samlet i lejre og udstyret med håndvåben. I flere tilfælde blev nogle af dem afsløret som disse kvægtyve. Landmanden var som regel magtesløs, selvom tyvene blev taget på fersk gerning, da han kunne risikere at blive truet på livet. Disse indbrud forekom på de fleste naboejendomme, men Erik Paulsens gård blev forskånet. Muligvis har en bidsk lænkehund og et alarmapparat på samtlige døre og luger medvirket hertil. En del af forklaringen på, at Paulsens kom lempeligt om ved dette udbredte og alvorlige problem kan være, at folk, der kunne give fra sig, dele med andre, gennemgående blev skånet. Det kunne man i Musbæk. Mange var de, der kom til dem i deres nød og fik, som lejlighed bød, et måltid mad eller et stykke brød.

I et skur ved Nyhus Sø boede en eneboer — Wilhelm Ehrich. Han var ingeniør og havde været forretningsmand i Flensborg. Ved en ulykke var han blevet åndsforstyrret og forladt af sin familie. Han gik nu hver dag forbi Paulsens gård ned til byen for at købe Flensborg Avis. Det blev igennem årene til mange samtaler og måltider og megen harmdirrende vrede over en sådan skæbne. Børnene fik indprentet ikke at gøre nar ad staklen, så han ligefrem kom til at stå i respekt hos dem, selv når han i sin forvirring mente, han skulle rydde op blandt vejens stene.

Naboerne og Hjemmet

»Vores far omtalte ellers altid folk positivt og tolererede ikke dårlig tale om naboer, lærere eller kammerater — en god regel for børn at lære«, siger en af pigerne. Både Helga og Erik havde altid bestræbt sig på at have et godt forhold til naboerne, et forhold, der nok bundede i respekt og hjælpsomhed over for de mennesker, de kom i berøring med. Selvom Eriks sindelag var så dansk som nogens, var det dog ikke det nationale, der var bestemmende for hans vurdering af sine medmennesker. Hvis de menneskelige egenskaber var i orden, så værdsatte han personen, uanset om vedkommende var dansk eller tysk.

Musbæk

Det kunne hænde, når der kom fremmede på gården, som talte tysk, at han utolerant kunne udbryde: »Hvad — kan du ikke dansk, det må du se at få lært«. Han kunne dog også finde på at sige om en anden —»han er tysk, men han er en fin mand«! Hans stærke, afgjort positive, prodanske holdning, må ses i lyset af, at han havde sin rod i den tyske verden. Skolegangen i den preussiske skole stod i en stærk kontrast til det liv, han mødte som ung i Danmark. Her havde han oplevet, at man levede sammen på gårdene i et fællesskab og delte også fritiden om aftenen.

Der var forskel på søndag og søgn i Paulsenhjemmet. Om lørdagen blev der ryddet op og revet. Om søndagen blev der efter morgenbordet sunget

nogle salmer og sange: »Den signede Dag«, »Nu ringer alle Klokker mod Sky«, »Se, nu stiger Solen«, alle de mange herlige sange, som højskolesangbogen rummer. Til tider stod nabobørnene med næsen mod ruden og ventede på at komme til at lege. Også det er i børnenes erindring paulsensk. Senere, da de blev større, eller når der kom gæster, kunne det blive til sang og oplæsning på skift, især om søndagaftenerne. Det kunne blive til ønskekoncerter, hvor forslaget om, hvad der skulle synges gik på omgang. Også nye melodier var man meget åbne overfor. Orglet fra de tidligere år gik der mus i, men det gik altså også uden musikledsagelse. Fandt Erik ved et tilfælde en mundharpe, så var der slået på hans musikalske åre. Så spillede han og dansede af hjertens lyst.

Radioens torsdagskoncerter hørte til det faste lytterprogram, ligesom udsendelser med gammel dansemusik, som ofte fik alle ud på gulvet. »Skæve Thorvald, skæve Thorvald«... Helga og Erik var drevne dansere. Et særligt kapitel var BBC'nyhedsudsendelser i den tid, det var forbudt at lytte til dem. Det gennemtrængende pausesignal, bogstavet fra morsealfabetet, victory, skulle neddæmpes. Det kunne let skære sig igennem døre og vinduer og nå ubudne ører. Men stemmen fra London var frihedens forjætter i den knugende dagligdag; den hørte til, hvis humøret skulle holdes oppe.

Paulsens læseemner, de skønlitterere, favnede vidt. Rejsebeskrivelser var dog favoriserede. Thor Heyerdals bog for eksempel om Kontikiekspeditionen blev grebet, da den udkom. Når Jyllandsposten kom ind ad døren, var det »De lune Jyder« der måtte holde for først.

Børnene

Helga og Erik Paulsen fik seks børn. Efter gældende lov havde de ret til at få børnepenge, men fordi de tilhørte det danske mindretal og sendte deres børn i dansk skole, blev denne understøttelse nægtet dem. Man kunne ellers godt have brugt de penge i det lille hjem i Musbæk.

Som lille var den ældste af drengene Hans Christian med sin far i Padborg. Her lå den danske og den tyske grænsekontrol tæt op ad hinanden med hver sin flagstang foran. På det tidspunkt blev de rejsende kontrolleret ikke blot af toldere og politiets folk, men også af SS — dem med de sorte uniformer med dødningehovedkokarden. Hans Christian så kritisk på de to flag, pegede på dem og sagde så højlydt: »Far, det der, det er Danebrog, og det der, det er en klud« (hagekorsflaget). Det kunne være farligt, hvis en SS-mand havde hørt og anmeldt det, men der skete heldigvis ikke noget.

Børnene måtte tidligt med i arbejdet i bedriften. Det var kartoffellægning og -hakning, roehakning og -høst, det var at stampe hø på loftet, tærskning i laden, malkning af køerne. Kartoffelhøsten var en fest. Da kom der sværme af folk, koner og børn fra nabolaget.

Her har vi dem alle: Helga og Erik Paulsen, Dagmar 43, Gunnar 38, Christian 36, Ellen 41, Anna og Lene 1939

Det var årstidernes vekslende spil, der bestemte arbejdsafviklingen. Var der travlt, det var der næsten altid, så var det ikke godt, når der kom nogen eller noget, der forstyrrede. Børnenes inddragelse i arbejdsprocessen skete på den naturlige måde, som livet i et landbrug animerer til. Et sådant barneliv har mange facetter. Det giver indtryk, som sætter sig fast i sindet for bestandig: Jordens duft om foråret, det modne korns aura, stubbene, der stikker, sensommerens sol gennem roetoppene, koen Rosa — for den var så rar at gå til, og den gav så megen mælk. Samspillet af leg og arbejde var børnenes betingelser under opvæksten. Det gjaldt i lige grad arbejdet i huset, i haven og i køkkenet som i marken og i stalden. Med ti til tolv mennesker ved bordet var der nok at se til. Derfor kom Helgas søster Magda i 1943 som fast hushjælp i nogle år. Senere fik hun sit virke hos Kjemses på Husflidsgården på Harreslevmark.

I den varme sommer 1975 var Erik og Helga sammen med datteren Dagmar og barnebarnet Anna på en ferietur til Øland. Undervejs overnattede de på Hans Christian og Eikes ødegård i Småland. Den ligger ensomt langt fra alfarvej, uden tilslutning af hverken strøm eller vand. Mens de tre voksne så sig om udenfor, lød pludselig den niårige Annas opskræmte stemme ud til dem: »En larve, en larve«! Da de i en fart kom ind, viste det sig, at en granvoksen hugorm også gjorde krav på boet. Med pigernes skræk for »uhyret«, virkede det på dem meget modigt af Erik at tage det op med ormen iført sommersandaler, kun bevæbnet med en kæp.

Håndværkeren

Der var i Erik Paulsen stof til en dygtig håndværker. På gården var der et lille skur, der blev kaldt værkstedet. Her tilbragte han utallige timer med at reparere og vedligeholde alt lige fra træsko, slæder og andet legetøj til alle gårdens redskaber og bygninger. Især i landbruget fik han brug for sine håndværksmæssige færdigheder. Dengang var meget af arbejdet i landbruget fysisk hårdt. Da han ikke var nogen sværvægter, var det vigtigt for ham, at værktøjet og redskaberne var i den bedste stand, så der ikke skulle mere muskelkraft end højst nødvendigt til at bruge dem. Han konstruerede sig en »rullende skovl«, der var en stor lettelse, når bunden skulle graves lige i en drængrøft, samt en trillebør, der kunne køre op ad høje trin. Ligeledes en roevådvasker der blev brugt til at vaske roer til hestene. Det var billigere at fodre dem med roer, end med havre. Han fandt frem til en bestemt metode til at bilde en le på, så den blev særlig skarp. Kort tid efter, at de var flyttet til Musbæk, skulle han i marken med leen og blev standset af naboen, der ville se ham an og føle på leens æg. »Donnerwetter« var hans kommentar, og agtelsen steg nogle grader.

Pas på ørerne

Hans kunnen og lyst til håndværksarbejdet kom ham til gavn ikke mindst under krigen, da det var umuligt at få reservedele og alt måtte klares med forhåndenværende materiale. Genbrug var en livsholdning for Erik Paulsen. Der var ikke den ting, han ikke kunne bruge igen. Havde børnene i smug samlet sig noget gammelt skrammel for at slå det i mønt, skulle de være glade, hvis ikke Erik opdagede dem og fik samlet det meste af det ud igen, inden de var kommet af vejen med det.

Helst arbejdede han i træ. Denne lyst er blevet understøttet i de mange timer han i de yngre år tilbragte på værkstedet hos Niels Kjems. Hverken hans børn eller andre gik forgæves til ham. Han snedkererede utrættelig til både børn og børnebørn — reoler, bænke, skabe, stole, legetøj, taburetter. Han har efterladt sine synlige signeter i mange hjem. Ikke mindst brugte han tiden på sine børnebørn. De små elskede ham. Han kørte ture med dem, spillede med dem, klippede deres hår, spillede kroket med dem og forkælede dem umådeligt. Lige før sin død skaffede han en af dem, Anders, en læreplads i Nyhus. Anders har arvet Eriks talent for træ. Han arbejder som bådebygger med kostbare træsorter.

Oma

Da Erik Paulsen i 1967 overdrog landbruget til sønnen Gunnar, var det åbenbart, at ejendommen i Musbæk, på grund af den bymæssige bebyggelses udvikling i Harreslev kommune, ikke havde nogen fremtid som landbrug mere. Jordtilliggendet blev bortforpagtet til flere naboer, avlsbygningerne blev lejet ud til erhvervsformål, og Gunnar tog en ejendom i forpagtning i Skovby i stedet for.

Driftens nedlæggelse har uden tvivl påvirket Erik stærkere, end vi formoder. Den omstændighed, at dyrene ikke var der mere, at ikke de kaldte på hans omsorg, har taget på ham. Det var noget af ham selv, han måtte slippe. Han tabte lidt af gnisten, løb under tiden ud i problemer og tog sig en tår over tørsten. Faderen havde ikke været afholdende overfor hverken et spil kort eller en god dram heller. Moderens stærke religiøsitet var modpolen i dette forhold. Hun var sabbatist, det er en af adventismens trosretninger. Hun helligholdt efter mosaisk skik lørdagen. Hvis børnene sad og spillede kort, når hun kom i hjemmet i Musbæk, og det gjorde hun ofte, så var det ikke så godt. Faderen døde allerede i 1925, så ingen af børnebørnene har kendt ham overhovedet.

Den eneste i familien, som Erik undertiden kunne blive lidt uholden overfor, var sin mor, børnenes højtelskede Oma. Oma kom tit på besøg, læste Grimms eventyr for dem, talte med dem om naturens vidundere og om Gud og lærte dem et lydefrit højtysk. Hvorfor Erik til tider talte lidt utålmodigt til sin mor, er uvist. Hun havde fra tid til anden religiøse skrifter med til dem. Hun skrev flotte og åndfulde breve. Efter at børnene var rejst hjemmefra, enten det var til England, Canada, København eller andre steder hen, så fulgte hun dem med sine breve i den flotteste stil og med sirlig og korrekt skrift.

Efter ophøret lejede Erik Paulsen som nævnt driftsbygningerne bort. Samtidig opførte han en del udlejningsgarager ved gården. De gav ham en nødvendig biindtægt, en tilfredsstillende beskæftigelse og meningsfuld kontakt til andre mennesker.

Personen E. P.

Erik Paulsen var god at samarbejde med. Han havde en frimodig måde at sige sin mening på, der gjorde det let at være uenig med ham. Han var ikke ukritisk — langtfra. Når han, bortset fra korte perioder i de hektiske år, da Slesvigsk Forening havde det politiske flertal i Harreslev, holdt sig udenfor den kommunale politik, var det ikke kun, fordi han var mere end fuldt optaget af familien og gården og sit hjertebarn Landboforeningen. Hans tilbageholdenhed i politisk henseende skyldtes i høj grad også en opsummeret

Småland

uvilje mod den side af den tyske omverden, som han stod i åbenlys modsætning til og ikke ville tages til indtægt for. Ikke i fjendskhed — han var selv for en stor part et produkt af det tyske kulturmiljø — men for at fastholde sin identitet i den danske verden, som han havde tilvalgt og tilegnet sig og var så indgroet i og optaget af. Det grundtvigske Danmark, som han uden forbehold men ikke uden kritik bekendte sig til.

Hans kritik nåede i høj grad også ind i mindretallets rækker. Der var holdninger, der ganske udtalt ikke havde hans tilslutning, og han lagde ikke skjul på det. Han kunne være ret stejl. Lange diskussioner lå ikke for ham, og det var vanskeligt for ham at ændre standpunkt.

Således harmede det ham, når respektable folk i landsbyen, som han menneskeligt satte højt, efter krigen blev nægtet medlemsskab i Sydslesvigsk Forening, fordi de i deres unge år i begyndelsen af trediverne havde ladet sig presse ind i nationalsocialistiske organisationer. Han satte de menneskelige holdninger over de politiske.

Sladder var ham imod, ligesom det at bukke for nogen. Han var strunk, ikke kun af statur, også af sind og i sin holdning. Var der noget, der ikke passede ham, noget der gik hans væsen imod, kunne han blive så underlig stivbenet — lidt tænksom. Som regel endte det med, at han spidsede mund, og så var han parat til at knytte tråden igen.

Alle husker ham som meget levende, nærværene, til tider som en springfyr. Når vi var med ham på markvandring, og det skete et par gange hver sommer, var han storartet til at fremføre spørgsmålene og få svarene udmøntet, så alle kunne forstå sammenhængene og få del i problematikken. Det var den engagerede rådgiver, der her stod frem. Det var de elementære ting, der var aktuelle for ham i en sådan sammenhæng, ikke de hårfine. Det var ham magtpåliggende, at de basale spørgsmål blev afklaret. Pa den måde vandt han sit klientels fortrolighed. Han fik skabt tillid til sober og nygtern forsknings troværdighed. Hvis ikke han kunne overbevise, var han rask til at få anlagt et markforsøg, og resultatet heraf var for ham højeste myndighed.

Det glædede ham at se, når arbejdet gik fremad. Han havde en tyrkertro på, at ethvert initiativ, enhver idé eller enhver metode, der kom nordfra, også var den eneste rigtige i Sydslesvig. Hans mundheld var tit —»hvad der er godt for Danmark, er også godt for os«.

De første år efter 1945 var en overordentlig travl og bevæget og vanskelig tid. Den havde dog optimismens opløftende stemning over sig. Freden kom. Det var i sig selv en så fundamental forandring, at den kun fuldtud kan fattes ved selvoplevelse. Den knugende angst for hvad dagen kunne bringe fra politisk hold og fra de fronter, der hastigt nærmede sig, var pludselig veget. Væk var det trykkende forhold af mistillid til naboer og fremmede, hvis tænkemåde og indstilling man ikke var fortrolig med. Den fortærende uvished omkring de kære i felten og i fangenskab holdt sig ganske vist endnu i årevis. Håbet om, at en, der var meldt savnet eller enddog faldet, uventet skulle dukke op, ulmede længe efter.

Men nu gik det dog fremad i den rigtige retning. Problemerne var ikke borte for det. De var heller ikke færre eller mindre, de var bare andre. Forsyningssituationen forværredes i de første år. Befolkningstallet steg ved tilstrømning af stadig flere flygtninge fra øst i løbet af ingen tid til næsten det dobbelte. Nøden i befolkningen var ubeskrivelig. Den kulminerede i katastrofevinteren 1947.

Konsulenterne fra Sydslesvig plejede tidligere engang om året at gøre forsøgene op på forsøgsstationen i Jyndevad. »Engang, da Erik Paulsen var med«, sådan fortæller Hardy Knudsen, »gjorde han rede for, hvordan han anlagde forsøg i tyverne og trediverne. Det var fortrinsvis forsøg med kvælstof og blåsten, to vidundermidler på det tidspunkt, fordi totale mangelforhold var så udbredte på de lokaliteter, han færdedes i, at en overbevisende succes var ham sikret på forhånd«.

Engang mødte jeg tilfældigt, det må have været midt i halvtredserne, en landmand på Store Vi Mark. Jeg kendte ham ikke, han kendte derimod mig. Under samtalen stødte vi på kobbermangelproblemet, og han sagde ikke uden uvilje i stemmen: »Hvorfor skulle den lille dansker vise os det med blåstenen? Det kunne vi også selv have hittet på«. Her har vi, bortset fra det nationale rivalitetsmoment, et billede på videnskabsresultaternes

hurtige og korrekte formidling gennem konsulentleddet; under Paulsens hånd endda på en udtalt letforståelig og praksisnær måde. Det skulle give bonus.

Da Paulsen fik elektrisk hegn, det var der ingen andre, der havde på den tid, kom lærer Jensen en dag gående på sin marktur. Han kom uforvarende i berøring med tråden. Det gav selvfølgelig en ordentlig forskrækkelse til Peder Jensen og megen moro til børnene.

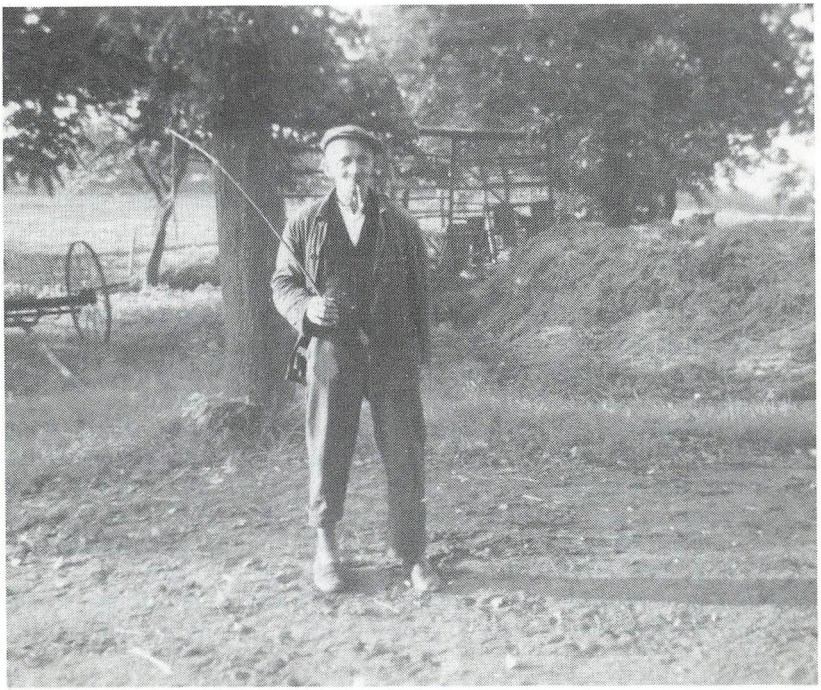

Hverdag i Musbæk

Havde Erik Paulsen været til et møde, der var forløbet godt, kunne det undertiden ende med en glad runde. Så var han i sit Es... Det kunne man som regel se, når han kom hjem i den lille DKW. Indkørslen til garagen var ret vanskelig, og som regel kørte man forsigtigt ind, hvis man ville undgå at bakke. Men var et møde endt med en lille en til ganen, så kunne det ses på det tempo, hvormed bilen blev kørt i garagen, det skete altid et eller to gear højere end ellers.

I dronningens seng

Erik Paulsens helbred var ikke godt. For at undgå en indkaldelse har han ikke villet lade sig operere så længe krigen stod på, så i 1947 kom hans mavesår for alvor til at plage ham. Nu skulle der en operation til. Den blev foretaget på St. Franciskushospitalet i Flensborg. Indgrebet blev ikke vellykket, så en fornyet operation på Sundhedstjenesten i Flensborgs foranledning på Statshospitalet i Sønderborg i 1948 gjorde først ende på denne lidelse. Operationen havde en betydelig fysisk svækkelse til følge, den kunne dog ikke kue ham.

Da han kom hjem, fortalte han med et smil, at han havde ligget i Dronning Ingrids seng. Hun var blevet syg under sit årlige sommerophold på Gråsten Slot og havde været indlagt på hospitalet i Sønderborg.

»Da han skulle afsted til Sønderborg, ringede han efter mig og bad mig tilse gården, mens han var syg«, siger Carl Budach fra Jaruplund. Carl var da lige kommet hjem fra sit fangenskab i Rusland og var meget nedbrudt. »Måske har det været med til at gøre mig rask — det at nogen havde tiltro til mig efter de »ti år i krig og fangenskab«.«

Paulsen havde to toårs plage, som skulle sælges på efterårsmarkedet i Flensborg. Carl fik plagene godt stadset op og lærte dem at blive mønstret. Derfor fik han nok en betydelig højere pris, end Erik havde forventet. Det blev omgående honoreret med hundrede mark til Carl. Det var mange penge dengang — et lille træk af en god og impulsiv arbejdsgiver.

Familiens energi og Eriks stædighed hjalp ham over sin afkræftethed i en periode, hvor opgaverne væltede ind over dem. Landbruget kunne tildels klares ved Helgas og børnenes og gode medhjælperes indsats, der var villige hjælpere nok i de år. Efter pengereformen den 20. juni 1948, hvor hver borger fik 40 mark på hånden, gik det trods alt langsomt fremad med gårdens drift. Det kostede møje og det tog tid at få udlignet den nedbrydning, som krigen og dens følger havde forårsaget. De udenværts udfordringer kunne han derimod ikke skubbe fra sig, så dem tog han op som de kom.

Slesvigsk Kreditforening

Det var landboforeningerne, der stod ham nærmest. »Vor kære Landboforening« — som vi tit hørte ham sige. Men også Slesvigsk Kreditforening havde hans store bevågenhed. Ved Kreditforeningens grundlæggelse var Erik elev i Rødding. Han var altså ikke til stede ved dens stiftende generalforsamling. Ved ansættelsen i Landboforeningen for Flensborg og Omegn i oktober 1928 fik han naturligvis tæt berøring med Kreditforeningens virke, fordi den ved sin start den 10. december 1927 blev oprettet netop med det formål for øje at støtte medlemskredsen i Landboforeningen og Håndvær-

kerforeningen økonomisk og mentalt ved at tilbyde dem en rimelig långivning.

Kreditforeningens midler var kun små. I februar 1931 blev de dog mangedoblet ved, at Den sønderjyske Fond i København lod den tilflyde 100.000 kroner, som var afsat til bygning af et alderdomshjem i Flensborg, mod at renterne heraf, indtil hjemmets rejsning kunne realiseres, kom et huslejelegat for trængende ældre flensborgere til gode. Kreditforeningen blev et instrument, som i ubemærkethed støttede sine medlemmer og hjalp dem gennem skiftende konjunkturer. Foreningen blev præget af en langsom og støt fremgang. I 1952 skilte håndværkere og handlende sig ud og dannede Sydslesvigsk Erhvervsfond. I 1977 blev Kreditforeningen slået sammen med Kruså Byggeforening under navnet Slesvigsk Kreditforening. Det affødte en tydelig forandring i medlemsstrukturen. Den største del af medlemsskaren udgjordes nu af parcelhusejere. Denne sammenslutning gav foreningen nye perspektiver, som yderligere blev udvidet ved, at Kreditforeningen siden 1986 gik over til også at yde studielån til unge mennesker fra mindretallet.

Erik Paulsen blev indvalgt i Kreditforeningens tilsynsråd på generalforsamlingen den 14. marts 1934. Her forblev han til den 29. april 1950, da han forlod tilsynsrådet og indgik i bestyrelsen. Denne post kvittede han i foreningens halvtredsinstyvende år den 22. marts 1977, så det blev til 43 år i Kreditforeningens ledelse.

Jyndevad forsøgsstations 25 års jubilæum 1. april 1964

Kontakterne nordpå

Det store befolkningsskred kom som bekendt efter 1945, da det ikke længere var forbundet med nogen ulempe at bekende sig til det danske, og alle gik ud fra, at Tyskland ville ophøre med at eksistere og blive delt mellem sejrherrerne. Derfor regnede mange sikkert med, at grænsen ville blive flyttet til Ejderen og Sydslesvig indlemmet i Danmark. Det var det stående diskussionsemne i de første år efter 1945, hvergang hjemmet i Musbæk var gæstet af venner nordfra eller sydfra.

Forstander Frederik Heick fra Jyndevad har haft kontakter over grænsen også i krigens tid, hvad der ellers næsten var umuligt. Engang, da han besøgte Erik Paulsen, spurgte denne i skæmt, om han havde maskepi med tyskerne. I sommeren 45 tog kontakterne til. Både Fr. Heick, Jørgen Gram fra Gabøl der var folketingsmand og Olav Øllgaard fra Gredstedbro har været sammen i Musbæk. En mand, han kom til at stå meget nær i disse år, var professor Lars Hansen Larsen fra Landbohøjskolen. Både Erik og han havde ofte ærinde rundt omkring i landsdelen, og tit har Erik været guide på disse ture. »Han er en fin mand«, sagde Erik Paulsen om Hansen Larsen — det var omtrent det højeste prædikat, man kunne forvente at opnå af Erik. De havde begge en særdeles kontant holdning til tingene og til Verden. Erik Paulsen kunne ikke affinde sig med, at man i Skoleforeningen begrænsede sig til området nord for Danevirkelinien. Derfor blev han en varm tilhænger af professor Hansen Larsen, der ville have hele Sydslesvig med til Danmark, og som personligt skaffede midler til, at der kunne oprettes skoler og børnehaver i Rensborg og Vestermølle. Hansen Larsen havde kun én politik: Grænsen til Ejderen.

Kvægavlen

Alt nyt æggede Erik Paulsen utroligt. Det var ham, der som den første prøvede sig med Jersey køer. Dermed skød fedtprocenten i vejret. Jerseysæden til enseminering måtte smugles over grænsen fra Padborg, den kunne på den tid ikke fås i Tyskland endnu. Her så Paulsen straks en ny udfordring. Den blev taget op, og en ensemineringsforening for kvæg blev stiftet i Harreslev. Ved et møde på Flensborghus den 15. juni 1947 holdt professor Hansen Larsen et opildnende foredrag om kunstig sædoverføring hos kvæget. Der nedsattes på stående fod et udvalg til medlemstegning. For de sortbrogede blev valgt: Arthur Jørgensen fra Harreslev, Christian Jepsen, Stiglundsand, Jens Lund fra Skovlund og Erik Paulsen. For de røde: Johann Budach og Erik Büchert fra Jaruplund og Hermann Otzen fra Munkvolstrup. For Kort-

hornsracen: Hans Jepsen, Carsten Carstensen og Marius Hansen fra Valsbøl og Walter Johannsen fra Medem.

Erik Paulsen blev foreningens formand, Johann Budach dens næstformand. Som stationsleder ansattes Lars Stubbe Teglbjærg, hans assistenter blev Heine Lorenzen og Hans Fr. Andresen. Stationen blev installeret hos Lorenz Andresen i Harreslev. Betalingen for ensemineringen blev ydet til dels i form af foder til tyrene. Det siger lidt om den naturaløkonomi, der havde afløst den vaklende pengeøkonomi, som ingen med inflationskatastrofen fra 1923 i erindring havde tillid til. Denne periode mellem krigens afslutning og den monetære genopretning den 20. juni 1948 gik senere under navnet »den vilde tid«.

Ved pengereformen blev Landboforeningens regnskab gjort op. Indtil da figurerer lønnen til Lars Stubbe Teglbjærg på dette regnskab med 285 Reichsmark.

Allerede da havde man kontakt med kvægavlsforeningen i Vanderup med henblik på at etablere en fælles ensemineringsforening. Den blev oprettet ved et møde i Vanderup den 6. december 1948. Ved generalforsamlingen den 10. januar 1949 blev tre af Harreslevforeningens medlemmer indvalgt i den nye forenings bestyrelse: Erik Paulsen, Johann Budach og Chr. Mahler.

Hans Fr. Andresen tog stilling som ensemineringsassistent i Vanderup. Han blev mange år senere hædret af Forbundsrepublikken med Bundesverdienstkreuz som republikkens første kvægavlsassistent. Den nye forening overtog de to tyre, den sortbrogede Heydrich og den røde Carlo, som var blevet brugt i Harreslev, samt det tekniske grej som forefandtes. Ifølge protokollen fra ensemineringsforeningen i Vanderup: »Trotzdem erklären sich die Vorstandsmitglieder in großzügiger Weise bereit die Rot- bzw. Rotbuntzüchter auch ohne besondere Abgaben vorläufig für ein Jahr in den Verein aufzunehmen«. Og endvidere: »Durch die Abgabe benannter Bullen und Laborgeräte werden alle bisherigen Mitglieder des Flensburger Vereins in den neuen Verein ohne Zahlung weiterer Eintrittsgelder aufgenommen«.

Et af de store problemer i den tid var transporten. Materiellet bestod af sammenlappede køretøjer, som krigen havde levnet. Dertil kom den af besættelsesstyrkerne håndhævede spærretid klokken ti om aftenen. Det er hændt, at Andresen efter motorstop, som hørte til de daglige foreteelser, har måttet overnatte i en vejgrøft. Og så benzinrationeringen — der var for lidt af alt.

Den fortjente hæder

I 1955 tilkendte Det kgl. danske Landhusholdningsselskab tre landbopar i Sydslesvig sit Sølvbæger for Landboflid. Det blev Hermann og Dora Lorenzen fra Kollundmark, Christian og Johanne Mahler fra Haurupmark og Erik

Kongelig hædring 17. januar 1956

og Helga Paulsen fra Musbæk, der fik tildelt denne fornemme hædersbevisning. For første gang siden Landhusholdningsselskabet på denne måde påskønnede fremragende landmandsskab, det vil sige efter 152 år, gik sølvbægeret til modtagere udenfor landets statsgrænse.

Ved en storstilet fest i Borgerforeningen i Flensborg den 17. januar 1956 blev de tre par hyldet og hædersgaven under stor bevågenhed overrakt af kammerherre Lüttichau. I ingen af de tre tilfælde er påskønnelsen blevet tildelt letfærdigt. Alle tre par fik et livs slid, succesfuldt slid under trange, til tider usikre kår kronet med et synligt bevis på andres anerkendelse af deres indsats. Det bedste var dog, at så mange, også i den nære kreds omkring dem, stod bag Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs gestus.

Det var i Bonn-København erklæringernes år, at selskabet gik til grænselandet med sin anerkendelse. Og i en tid, da den afvisende tyske holdning overfor mindretallet viste de første tegn på opblødning, og vi var i færd med at få øget anerkendelse økonomisk og mentalt fra politisk hold i Kiel.

Landboforeningen for Flensborg og Omegn

Oplysningstiden i det attende århundrede bragte udvikling især til de sydfra påvirkede hertugdømmer. Den faldt sammen med den længste fredsperiode, vi har haft i historisk tid, de firsindstyve år mellem den store nordiske krigs afslutning i 1721 og begyndelsen på napoleonskrigen i 1801. Denne fredsperiode gav grobund for en af de frugtbareste udviklingsperioder, vort land har oplevet.

I 1759 oprettede Philipp Ernst Lüders, provst i Lyksborg, »Slesvigsk Agerdyrkningsselskab«, som tre år senere blev optakten til »Königlich dänische Ackeracademie«, hvis første formand var greve Adam Gottlob Moltke i København. Dette landsdækkende organ fik fodfæste i det meste af riget, især var det udbredt på Sjælland. I rivaliteten med det syv år senere grundlagte »Kongelige danske Landhusholdningsselskab« måtte det dog bukke under. Vi sidder så tilbage med den erkendelse, at det var i Lyksborg, det begyndte.

I eftersommeren 1865 opstod der i Sønderjylland rygter om, at der forestod et valg til Hertugdømmets stænderforsamling. Det foranledigede J. A. Viinsted, han havde siden 1863 været forstander på landbrugsskolen på Aagaard i Oversø sogn, til at samle en kreds af danske i Flensborg og dens nærmeste opland. Disse tanker resulterede i et møde i vinhandler Coldings hjem i Flensborg den 1. oktober 1865, hvor fyrretyve mennesker samledes. På mødetidspunktet var valgrygtet imidlertid afkræftet. På Viinsteds tilskyndelse blev man så enige om at oprette en landboforening. Det var ikke noget enestående i den tid, det usædvanlige ved situationen var de nye politiske omstændigheder efter erobringen. Nu gjaldt det om at få etableret dansk samling omkring de bestående foreninger: St. Knuds Gildet, Borgerforeningen, Helligåndsmenigheden og flere af de nye, der kom til: »Enigheden«,»Ydun« og altså også Landboforeningen for Flensborg og Omegn, der på den måde blev en af brikkerne i det, der skulle blive det etablerede danske mindretal i Mellemslesvig.

Landboforeningen konstituerede sig den 28. januar 1866. Den blev i bredeste forstand en folkelig forsamling, idet den favnede en del af det danske tilbud i Flensborg udover det landbrugsfaglige. I 1869 var en lille kreds af dens medlemmer med til at skabe Flensborg Avis. I 1875 lagde Landboforeningen ryg og risiko til Spare og Lånekassen for Flensborg og Omegn — nu Union Bank. Faglig og folkelig oplysning var foreningens målsætning med foredrag, et betydeligt bogudlån af en bestand på 1200 bind af fag- og skønlitteratur, med møder, dyrskuer og fester, og frem for alt ved at pleje den så altafgørende og aldrig afbrudte forbindelse til Kongeriget.

Aage Sørensen, konsulent for Landboforeningen for Flensborg og Omegn 1946-83

Den 13. november 1920 deltes foreningen på grund af den nye grænsedragning i Landboforeningen for Flensborg og Omegn, som nu dækkede hele Sydslesvig med Jørgen Søgaard som formand, og Vis Herreds Landboforening under foreningens hidtidige formand Carsten Gregersen fra Frøslev. De to foreninger fejrede deres fælles 100 års jubilæum i det Tyske Hus i Flensborg i januar 1966 i Erik Paulsens formandstid.

Jørgen Søgaard kom i året 1900 som bestyrer til Røhsminde i Jaruplund. Hans personlige og faglige kvalifikationer gav ham en stærk position på egnen, hvorigennem han blev en uvurderlig støtte for de to konsulenter, der blev ansat i foreningen i hans formandstid. I 1941 blev han fængslet i syv måneder på grund af en udtalelse om, at Tyskland ville tabe krigen. Han døde i 1944, hvorefter Erik Paulsen overtog ledelsen af Landboforeningen for Flensborg og Omegn indtil 1967, da den overgik til Søren Andresen.

Den 1. oktober 1926 tiltrådte Karl Büchert som foreningens første faste konsulent. Han blev afløst af Erik Paulsen den 1. oktober 1927. Ovenpå de mange frivilliges ihærdige og prisværdige indsats igennem årene fra starten i 1866, blev den faste mand fra 1926 en uvurderlig støtte for arbejdet. I 1946 begyndte Aage Sørensen som konsulent. Det var i en tid, der krævede nyorientering og besindighed. Aage Sørensen forstod tidens og stedets krav tilfulde og var i stand til at honorere dem. Til sin hjælp havde han på kontoret fru Else Prahl og i marken til tider en assistent. Ved sin pensionering i 1984 blev Aage Sørensen afløst af Jes Speggers Simonsen fra Miang.

Nye landboforeninger

Efter de deprimerende år under Den anden Verdenskrig tog knopskydningen for alvor fart. Landboforeningen for Sydangel så dagens lys den 26. januar 1946 i Stenfelt. Her var det Christen Hansen, der blev den drivende kraft, igennem mange år støttet af konsulenterne Magnus Lindekrans, Mads Fr. Madsen, Jørn Tellerup, Gotfred Stigsen og fra 1957 Christen Møller fra Sdr. Brarup. Som formand blev Christen Hansen fra Stenfelt fulgt op af Hans Jacob Asmussen fra Holming.

Husum Landboforening blev grundlagt den 23. oktober 1947 i Handwerkerhaus i Husum. Det var Hermann Lorenzen fra Kollundmark med Erik Paulsen som starthjælper og Aksel Pedersen som konsulent, der forestod den. Thomas Brodersen fra Bytjebøl og Bahne Koch, senere gårdejer i Emmerske, og Henning Jensen fra Hatsted blev siden dens formand og dens konsulenter.

Sydtønder amts Landboforenings begyndelse kan ikke ud fra noget protokollat tidsfæstes nøje. Fra den 3. oktober 1948 var en adskillelse fra Landboforeningen for Flensborg og Omegn en kendsgerning. Hans Theysen fra Fresenhagen blev dens første formand og Harald Holm Jacobsen dens konsulent fra 1950 til 1985, da han blev afløst af Joachim Spitz. Som formænd fulgte Peter Andresen fra Kalleshave i 1959 og Janne Marcussen fra Brarup i året 1985.

Fælleslandboforeningen for Sydslesvig blev stiftet ved et møde på Flensborghus den 3. oktober 1948. Carsten Boysen fra Risum valgtes som for-

mand, efterfulgt af Erik Paulsen i 1956. I 1971 overgik formandskabet til Peter Andresen fra Kalleshave og i 1990 til Janne Marcussen fra Brarup. Aage Sørensen var foreningens sekretær fra dens oprettelse og til sin pensionering i 1984, derefter blev det Christian Paulsen fra Lyrskov. Foreningen blev ved sin oprettelse fællesorgan for de bestående foreninger: Landboforeningen for Flensborg og Omegn, Landboforeningen for Sydangel, Husum Landboforening og Sydtøner Amts Landboforening.

Ejdersted Landboforening blev grundlagt ved et møde i Garding den 16. november 1948. Dens første formand blev Boy Volquart Peters fra Tating med Aksel Pedersen som rådgiver. Siden overtog Otto Andresen fra Follervig og efter ham Peter Jacob Alberts fra Østerhever formandshvervet. Marius Toft og Gerhard Luth, Henning Jensen og Christian Paulsen blev konsulenterne.

Landboforeningen for Gottorp Amts oprettelse er dateret til den 7. maj 1951 på Slesvighus under Hans Ohem fra Hohns ledelse. Thomas Pedersen var dens første konsulent. Siden blev Claus Buck fra Christiansholm formand og efter ham Preben Holl fra Brekentorp. Konsulenter blev endvidere Henning Jensen og Christian Paulsen fra Lyrskov, Helga og Erik Paulsens ældste søn.

Ved generalforsamlingen i Sydtønder Amts Landboforening den 30. juni 51 skilte Den nordfrisiske Landboforening sig ud. Den konstituerede sig den 21. juli 1951 med Carsten Boysen som formand og efter tur Marius Toft, dr. Schmidt Thychsen, Holm Jacobsen og Joachim Spitz som konsulenter. Efter Thychens afgang havde foreningen konsulentfællesskab med Sydtønder Landboforening, nu under Arnold Klindts formandsskab.

Landboforeningerne kulminerede i 1951. De havde da tilsammen 2400 medlemmer og fem konsulenter, en assistent og en halv kontorhjælp i deres brød.

Siden 1950 prøvede Erik Paulsen med stigende held at få øget tilskuddet til det landbrugsfaglige arbejde fra tysk side. I begyndelsen efter gensidighedsprincippet med Landwirtschaftlicher Hauptverein für Nordschleswig som pendant. Den ønskede ligestilling med vore tyske kolleger i Slesvig Holsten har vi ikke opnået, idet den tyske rådgivning styres og understøttes af Landwirtschaftskammer, hvorimod vi får vore tilskud fra landbrugsministeriert. I 1966 opnåede vi dog en vis tillempelse i forholdet mellem danske og tyske konsulenter, idet vi siden da har fået tilsendt Kammerets faglige og aktuelle meddelelser og vore konsulenter bliver indbudt til Kammerets kurser.

I valget af tillidshverv koncentrerede Erik Paulsen sig om det, der havde med landbrug at gøre: Landboforeningen, Kreditforeningen, Mejeriet, Kvægavlen o. s. v. Et frøsalg, der havde sin oprindelse fra før århundredskiftet, blev i Erik Paulsens tid sammen med et læplantnings- og senere et marksprøjtningsprogram ført i Landboforeningens regi. Det var overskueligt og overkommeligt og det blev vel modtaget.

Da Fælleslandboforeningen ret hurtigt efter sin start opkøbte et privat landhandelsfirma i Tarp, blev foreningens servicetilbud udvidet med maskinstationsydelser og handel med frø, redskaber og maskiner ect., samt reparation af landbrugsmaskiner.

Da det imidlertid udartede sig til deltagelse i en forbundsdækkende udstilling i Köln, og man kastede sig ud i storstilet handel med danske maskiner på det vesttyske marked med etablering af kontor i Bad Godesberg, meldte Erik Paulsen fra. Med møje lykkedes det Fælleslandboforeningen at trække sig ud af denne affære med skindet på næsen.

Ligeledes var det Erik Paulsen, der rådede fra at lade Fælleslandboforeningen modtage Røhsminde, da Metha Røh ønskede at overdrage den gården, —»det kunne vi ikke magte på det tidspunkt«, mente han, »så det skulle vi holde os fra«. Erik Paulsen har altid betonet, hvor vigtigt det var, at økonomien var i orden. Der er en hverdag, der er økonomisk — kan man få den med, så er man styrket på det kulturelle plan også. Landboorganisationerne blev indenfor mindretallet ikke sat til den værdi, de havde. I de første år efter gennembruddet havde vi kontakt til mange mennesker, flere end vi sådan gør os klart. Da blev det for svagt betonet, at landbruget var hovederhvervet i landsdelen, hvad det stadig er. Det betyder så meget, at vi indenfor mindretallet har folk fra de frie erhverv og igennem dem har kontakt til andre.

Christian Jepsen:

Lige efter 1920 var den lille flok, der havde stemt dansk, stærkt trykket. Landboforeningen kom trægt igang igen. Man var dog blevet enige om at afholde en sommerfest i Borgerforeningen. De kunne trænge til en fridag, syntes de, og holde en fest. Der kom kun en snes stykker, så det blev ikke til megen fest.

Da vi ved Haderslev Vesteramts Grænseforenings hjælp fik en konsulent, blev det bedre. Tre skikkelser fik afgørende betydning for os. Det var Olav Fink fra Brændstrup, Hans Jensen fra Tornumgård og Hans Madsen fra Toftlund, redaktør på »Danevirke«, sekretær for foreningen. De fulgte så godt som alle vore møder. De gav os indtrykket af at være en smule vigtigere, end vi var. Igennem dem fik vi Karl Büchert og senere Erik Paulsen ansat som konsulenter.

Senere kom tanken op om, at vi skulle afholde et dyrskue. Det blev holdt den 27. juni 1929 i Frueskoven naturligvis, hvor de navnkundige skuer var blevet afholdt før Verdenskrigen. Ganske vist blev det mere en zoologisk udstilling end et dyrskue. Det bedste ved det hele var skovturen, dyrene har nok moret sig mere end vi. Det blev godt nok kun et engangsfænomen, men frueskovsfesterne fortsatte som højdepunkter i Landboforeningens virke til glæde for medlemmerne. Dog nåede de ikke den popularitet, som de havde haft i de gode gamle dage før 1914, det vil sige før foreningens deling.

I trediverne kom krisen og nazisterne. Det fik stor indflydelse i vore rækker. 99,8 % stemte for Hitler og de tiloverblevne 0,2 % dem regnede vi os til. Så kunne vi betragte os, som vi ville, asociale eller kriminelle. Med den tvungne Bauernführerordning havde magthaverne hånd på alt i landsbyerne. Der skulle meget mod til at stå imod, når devisen var, at enhver, der ikke er med os, er imod os. Og enhver, der er imod os skal tilintetgøres. Det var ikke tom snak. En vigtig ting i den situation var, at man kunne klare sig, at man kunne svare sin skat og vise sig uafhængig.

Anna Kjems:

Når vi nu sang en sang, kunne Erik Paulsen pludselig sige: »Stands«! Det var hans nyfigne videbegærlighed, der bød ham at få at vide, hvad nu det betød, han lige var stødt på. Det var læsekredsen så vant til. I »Skyerne gråner, og løvet falder« står der for eksempel: Isen optøs ej af gråd for Balder. »Hvem er Balder«? spurgte han. Så måtte vi standse op. Det blev så til en neddykning i den nordiske gudelære. Hans videbegær førte samtalen ind på områder, man ellers ikke kom ind på.

Et andet udslag af hans umættelige videbegær var hans trang til at læse. Udover faglitteraturen tilegnede han sig bunker af skønlitteratur, ibefattet de nyere udgivelser. Han var en af de gode brugere af biblioteket. Han var ikke god til at debattere litteratur, han bare sugede til sig, samlede op. Det han gav fra sig var det faglige. Her var han åben og eksemplarisk. På Harreslevmark kurserede i nogle år en litteraturkreds med Hersbølls, Peder Jensens, Kjemses og Paulsens, senere Pontoppidan Thyssens og Kornums. Emil Hersbøll og Peder Jensen var hyppige oplæsere. Disse aftener huskes af børnene som: Nu skal I være stille inde ved siden af.

I sin gerning med hænderne var han ypperlig. Det han lavede var ikke kun nyttige genstande til brug i bedriften. Det blev også til en stor del af møblementet i stuerne og i køkkenet. I aftægtsårene — hvis det udtryk kan bruges om Erik Paulsen — indrettede han sig et veludrustet værksted på loftet, hvor han alt efter tilskyndelse lavede rammer, skærme, kister, skabe og meget andet til Helga og til eget brug. Da børnene satte bo, også til dem og til børnebørnene. Træet var hans element og skaberglæden hans iværksætter. Han havde mange talenter. Han havde mod til at arbejde med sig selv. Og munter var han, han var jo en mand, der ikke var morsom, men han havde hele tiden et godt lune, han var aldrig én, der gik og vrøvlede.

Ingrid og Martin Nørgaard:

Harreslevmark, som Musbæk er en del af, var et decideret arbejderkvarter med relation til de store arbejdspladser i Flensborg, især skibsværftet. Mange familier begyndte deres tilværelse i et kolonihavehus, som så med tiden

blev gjort mere helårsbeboeligt. Efterhånden som børnene kom, blev der hængt mere på. De huse voksede med behovet. Manden gik den lange vej til byen, om morgenen sulten derned, om aftenen sulten tilbage. Det var i de slemme år midt i fyrrerne. I det miljø havde Paulsens også en svær situation. Folk søgte hen til dem og bad. De gav efter evne, men evnen var ikke stor, afleveringspligten sad dem i nakken og de havde deres egen hushold-

Søndag i Musbæk

ning at passe. Harreslevmark var et tyngdepunkt, fordi der var så mange arbejderfamilier, der talte sønderjysk. Sociologisk et meget kompliceret samfund. Der var håndværkere og de mange skibsværftsarbejdere, et par lærere — det var jo de fine folk, og så var der bønderne og Kjemses og Magda, Helgas søster.

Vi var udsat for en meget stærk tysk kirkepolitik. Vi fik en tysk præst fra Nordslesvig, som netop var blevet sat ind der. Men samtidig havde vi en pragtfuld standesbeamter, som turde gå imod den tyske kirke. Den danske kirke er ikke til for at bekæmpe den tyske. Den er til for at give det danske tilbud til dem, der vil tage imod det. Sådan var det ikke efter 45, det må

vi også forstå. Der kom en egen nationalisme, hvor Danebrog hele tiden skulle til tops. Det var ikke netop Erik Paulsen. Det er også luthersk at omgås sin nabo i fordragelighed, trods de divergenser, der nu engang er.

Helga blev sit vestjyske mål tro. Således fortæller Ingrid Nørgaard, at de havde megen morskab af at få hende til at sige »grønærter«. Det kom til at lyde af, at hun sagde »granarter« derved tænkte de på fyrværkeri. Magda var en trofast kirkegænger. Som med alt andet, sådan kunne man også regne med hende her. Hun havde altid pyntet alteret med blomster, når præsten kom. Da pastor Nørgaard engang ville takke hende for det, svarede hun — »det æe da æid fo di skyld, det æe da fo mi ejen«. Hun var sanddru i hele sin færd.

Da kirkesalen i Harreslev blev revet ned, fik menigheden adgang til sognekirken. Det var her, at standesbeamteren var så beredvillig. Det syntes Paulsen ikke om. Det var ikke i orden, at vi skulle bruge den tyske kirke — vi skulle have vor egen. Paulsens kom dog modvilligt. Ellers holdt de til i menigheden i Valsbøl, det var de gamle bånd der bandt. Måske var Harreslevpræsten heller ikke grundtvigsk nok. Det personlige kan være meget stærkt i grundtvigske kredse. Det kan det også være i de missionske, der er det dog mere spørgsmålet om troen og emotionerne. »Vi må jo tæj ham, sum han æ, men det haej no væt bæe, vi haej fåt en grundtvigiane«. Det fik de så i den nye præst. Han indrettede kirkesal ved pastoratet. Siden blev den flyttet over i skolen. Paulsens var stærkt grundtvigske uden dog at blive énøjede af den grund.

I Paulsens eftermæle er der tegnet et ganske klart billede af, at de havde skabt et dansk hjem. Ingen kunne på nogen måde drage det i tvivl, og så var de dygtige, knagende dygtige. De var fælles om ideerne og formåede at give dem stærkt videre til børnene. Der blev talt meget med dem ved bordet om, hvad der rørte sig i tiden. De blev grundtvigsk indoktrineret og i forhold til andre børn meget frie og selvstændige. »De Paulsenbørn havde jeg mit hyr med, de var mere selvstændige end andre«, siger pastor Nørgaard. »De var opdraget ikke så meget i frihed som til frihed, det vil sige til at bruge deres evner efter individuel begavelse«. Erik havde det jo ikke hjemmefra. Hans mor var adventist, en meget stærk person, umådelig afholdt af børnebørnene. Hendes religiøsitet prægede måske ikke Erik i nogen positiv kirkelig retning. Netop derfor kunne mødet med folkehøjskolen og den grundtvigske frimenigheds frisind, som han stødte på i sin tidlige voksenalder og efter de kaotiske krigs- og efterkrigsårs oplevelser i Flensborg, virke så stærkt og befriende og udløsende på ham, som tilfældet blev.

Erik beherskede det tyske og det plattyske sprog, men talte konsekvent dansk. Helga opnåede derimod ikke igennem årene i Sydslesvig fuld fortrolighed med de to tyske sprog, hun fornægtede heller ikke sin vestjyske herkomst i sin udtaleform. At pleje det danske sprog, at synge vore dejlige danske sange, det var for Erik og Helga Paulsen en hjertesag.

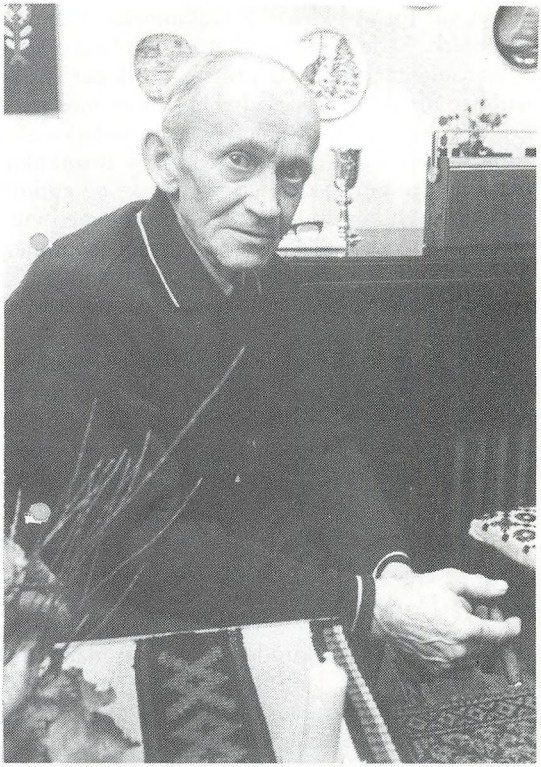

Marius Toft:

Da der var gået en uge, blev jeg bedt om at køre til Harreslev med regninger fra alle landboforeninger for at få dem underskrevet til udbetaling. Det syntes jeg var en nem opgave. Jeg opdagede noget andet. Han ville ikke bare skrive under, men stillede en række kritiske spørgsmål til de fleste af regningerne. Jeg kunne ikke besvare ret mange af dem, og han kiggede over brillerne på mig og spurgte: »Er du blot postbud. Har du ikke tænkt på, at du bør vide, hvad du vil have mig til at skrive under på«.

Det var en lærestreg, som har fulgt mig siden. Når underskriften var klar, ville Erik vide, hvad vi lavede i foreningen. Jeg lærte hurtigt, at det var klogt af mig at lave en oversigt over sidste uges arbejde, inden jeg tog ud til Paulsen om fredagen.

Fordi han selv engang havde været konsulent i foreningen, havde han gode forudsætninger for at stille de rigtige spørgsmål, og han udnyttede disse forudsætninger. Det var vel dels for at få viden, men jeg tror også,

at det var for at bidrage til uddannelse af den unge landbrugskandidat fra Danmark. Sådan føler jeg det i hvert fald og er ham taknemmelig for det.

Konsulentarbejdet var presset, fordi der var kommet så mange nye medlemmer til, og der opstod et problem med de gamle, som havde oplevet Erik Paulsen. Et konsulentbesøg opfattedes af »de gamle« på den måde: Konsulenten kom cyklende først på formiddagen, og der blev foretaget markvandring med drøftelse af mark- og gødningsplaner. Efter middag og middagssøvn kom turen til kreaturerne med vurdering af dem og foderplaner. Efter aftensmaden var der dagligstuemøde, hvor naboer var inviteret og programmet var opdelt med fagligt stof før kaffen og kulturelt derefter. Næste morgen cyklede konsulenten så videre til et medlem i den næste landsby.

Jeg følte helt tydeligt, når Erik Paulsen spurgte efter vort arbejde, at han også var bekymret over den ny tilstand, at der blev for lidt tid til det kulturelle og for lidt tid til den enkelte. Min konklusion skal være, at Paulsen har ret i, at vi er på usikker grund, når vi i effektivitetens navn ikke har tid til kultur og til det enkelte menneskes problemer.

Aksel Pedersen:

»Hvor fik han overskuddet fra — den mand? Jeg traf ham første gang, da han talte på højskolen i Rødding, det var i 1936. Han fyldte ikke meget på talerstolen. Det var som om han voksede i takt med, at vi blev klar over, at han var en personlighed, der meget engageret talte til os om de danske i Sydslesvig i de vanskelige år i trediverne.«

Igennem mine år som konsulent i Husum fulgte han mig troligt som formand for Fælleslandboforeningen.

Erik Paulsen:

Fra Gråsten Landbrugsskoles jubilæumsskrift 1949

I vinteren 1925-26 var jeg elev på Gråsten Landbrugsskole. Jeg kom der egentlig af to grunde. Som interesseret landmand havde jeg selvfølgelig lyst til at komme på sådan et kursus for at få en god uddannelse. Men den anden grund var i høj grad medbestemmende. Som tysk statsborger var jeg allerede vist ud af landet to gange. Det var aktionen mod tyske tjenestekarle og -piger, som i inflationstiden syd for grænsen i så høj grad var søgt til Danmark for at tjene kroner. Nu skulle disse folk ligesom polakkerne kun have lov til at arbejde som sæsonarbejdere, de fik kun tilladelse til sommerarbejde og måtte forlade landet om vinteren. Det havde jeg allerede prøvet

to gange, og den eneste mulighed for at blive i Danmark vinteren over var at tage på skole. Derfor søgte jeg om at komme på Gråsten Landbrugsskole. Først ville Skoleforeningen ikke give tilladelse til det, men ønskede, at jeg først skulle på højskole. Da jeg ikke vidste, hvad en højskole var for noget, og jeg ikke syntes, der kunne blive råd til begge dele, holdt jeg fast på at komme på landbrugsskole, hvilket jeg omsider også fik lov til. Ved selvstudium var jeg blevet helt perfekt i skriftligt dansk, så jeg ligefrem slap ind i første danskhold. Mit mundtlige dansk var dog endnu meget mangelfuldt, hvorfor jeg var lidt ængstelig ved at skulle op at sige noget i overhøringstimerne. Men det kom nu også til at gå. Der var i hvert tilfælde ingen sprogvanskeligheder med hensyn til at følge foredragene.

Tiden på Gråsten blev intet ferieophold, det blev en vinter med slid og arbejde, men det var dejligt. Før kl. 12-1 kom vi sjældent i seng, sådan var vi optaget af arbejdet. Det var en overraskelse, at der virkelig blev forlangt så meget. Alle de mange, mange ting, som man i årets løb ude i det praktiske landbrug var nødt til at tage stilling til, fik vi her reelle oplysninger om. Forsøgsresultaterne passerede revy, vi blev klar over disses kolossale betydning og fik respekt for dem. Interessen for forsøgsresultaterne blev vakt og har holdt sig levende bagefter, hvorfor jeg ivrigt har fulgt med i , hvad der sidenhen kom frem af nyt. Skolen satte mig i sving, så jeg aldrig sidenhen er gået i stå igen. Skolens eget landbrug levede vi med i, fulgte det i driftslæren, i stalden og på marken. Ja, der var god gang i det hele, der blev arbejdet med energi, der smittede. Forvisningen om, at de folk, der stod på talerstolen helt og fuldt var herre over problemerne også ude i praksis, gav os yderligere respekt for skolen.

For mig var det også en overraskelse, at skolelivet var så frit. Vi fik at vide, at skolens ledelse holdt det for en selvfølge, at vi opførte os, så vi kunne være det bekendt. Vi kunne færdes frit omkring alle steder på skolen. Under opholdet gik det efterhånden op for mig, at højskolen også måtte være noget for mig. Der var en tydelig forskel på de kammerater, der havde været på højskole, og dem, der ikke havde været der. Udsynet, horisonten var ligesom større hos dem, der havde været på højskole. De var mere vågne, mere varmhjertede, mere interesserede i, hvad der rørte sig i tiden. Jeg fik stærk lyst til også at komme på højskole, hvilket siden hen også blev til virkelighed. Det er ikke sikkert, jeg var kommet på højskole, om ikke jeg havde været på landbrugsskole. Selv om dette måske er lidt uden for det almindelige, synes jeg, det må med.

Har Gråsten Landbrugsskole fået stor betydning for mig særlig gennem den landbrugsfaglige vækkelse, jeg fik del i, så gælder det også for de fleste andre Gråstenelever hernede fra. Der er ingen tvivl om, at skolen har været os til stor hjælp i vort arbejde som selvstændige landmænd, således at det sætter sit præg på landbruget. Skolens forstandere og lærere har mange gange været hernede for at holde foredrag i Landboforeningen, hvilket altid har været til glæde for os.

Den danske landbrugsfaglige vejledning er helt anderledes i kontakt med virkeligheden end det, der præsteres fra tysk side. Derfor bliver den mødt med større tillid og gør større gavn, end det der kommer sydfra.

Vort håb og ønske er, at vi må få et langt større samarbejde igang end hidtil.

»Sydslesvigske skæbner« (1947)

Hvordan jeg blev dansk, af gårdejer Erik Paulsen.

Den 16. 4. 02 kom jeg til verden. Far og mor stammede fra Angel; de talte tysk og troede også, at de var tyske. Jeg har aldrig mærket til, at der indenfor familien var nogen, der var dansk eller havde tilknytning til danskheden. Som 6-årig kom jeg i tysk skole, så jeg ved konfirmationen ikke havde andet end tysk påvirkning, absolut mest fra skolen. Jeg kan ikke sige, at jeg var glad ved skolen. Nu kan jeg se, at det var det typisk preussiske, som var mig imod. Med længsel imødeså jeg ferietiden, hvor jeg altid fik lov til at komme ud på landet til min morbror. Her fik jeg lyst til at blive landmand. De første år efter konfirmationen lærte jeg derfor landbrug syd for grænsen. Afstemningstiden kom ikke til at gøre noget stort indtryk på mig, fordi jeg i den tid var meget syg af influenza. Jeg husker dog, at min far i den tid lærte dansk, og jeg studerede også lidt i sproglæren. Det var i inflationstiden. Jeg fik den største løn i den by, jeg tjente i, men kunne ikke engang købe et sæt tøj for årslønnen.

Da tog jeg, som så mange andre den gang, plads i Danmark. Jeg var uheldig, idet jeg kom til et udpræget tysk hjem med tysk sprog, og jeg følte, at atmosfæren i hjemmet havde en del lighed med den, der var i børneskolen. Den danske befolkning tiltalte mig helt anderledes, så jeg efter 3 måneders forløb forlod pladsen, den eneste plads jeg rendte fra, og kom til et mindre landbrug på Sundeved. Her kunne jeg godt lide at være; sproget var dansk. Der var to små piger i hjemmet, der ikke kunne tysk, så det var af dem og avisen, jeg lærte dansk. I løbet af ganske kort tid lærte jeg at læse dansk; men det varede længe, inden jeg kunne tale dansk, så jeg generede mig i lang tid for at tale med fremmede mennesker, som ikke kendte mine sprogforhold. Selvom jeg ikke kunne andet end tysk, forekom det mig taktløst at tale tysk. Den jævne tone blandt befolkningen tiltalte mig. Her var det ikke noget særligt, at der blev taget hensyn til en tjenestekarl, det var noget helt naturligt, som man slet ikke tænkte på. Jeg syntes, set var dejligt at leve under sådanne forhold. Da jeg engang blev spurgt om mit navn, det var, da jeg ville melde mig ind i ungdomsforeningen, hørte jeg pludselig: »Det er da et godt dansk navn«. Jeg studsede ved det, spekulerede på det og var glad ved det. Jeg ville så gerne være dansk, være det samme som de

folk, jeg levede sammen med, og som jeg syntes så godt om. Men jeg tvivlede hele tiden på, om jeg nu også havde ret til det. Børneskolen havde lært mig, at jeg var tysk; nu hørte jeg, at jeg havde et dansk navn. Jeg kom nu ind i en tid, hvor min skolelærdom blev revideret lidt efter lidt, gennem læsning og alt det, jeg hørte. Efterhånden blev jeg klar over, at jeg var mere dansk end tysk, og jeg var glad over det.

Det var i sommeren 1922 jeg kom til Sundeved. I efteråret 1923 var det, at justitsministeriet begyndte at udvise alle tyske statsborgere, der, som jeg, kun havde været kort tid i Danmark. Det var et hårdt slag for mig, men der hjalp ingen kære moder, jeg måtte med ud af landet. Jeg tog så midlertidig plads ude i Angel, og traf det godt. Men selv om jeg fik en god behandling, længtes jeg usigeligt efter at komme til Danmark, skønt manden gerne ville beholde mig. Det var omtrent det samme, som når jeg i skoletiden længtes efter ferierne. Om foråret måtte vi, ligesom de polske landarbejdere, komme over igen. For ikke at risikere udvisning igen, søgte jeg plads hos en indflydelsesrig mand på Als. Jeg var der i sommeren 1924 sammen med 5 landmandssønner. Det var en dejlig tid. Der var gang i landbruget. Jeg var glad for samværet med mine kammerater og mindes med taknemmelighed den tid. Sommeren gik lige så hurtigt som ferierne i skoletiden. Jeg håbede også, at jeg kunne blive vinteren over, men det lykkedes ikke. Jeg måtte ud igen. Den vinter tog jeg ikke plads syd for grænsen, da jeg ville i samme plads igen, og håbede, at det ville lykkes for min husbond at få mig over inden foråret.

Omsider kom jeg så igen, var sommeren over i samme plads og tog om vinteren på Gråsten Landbrugsskole. Så fik jeg da lov til at blive i landet den vinter. Skoleopholdet var lige noget for mig. Jeg var meget interesseret i landbruget, og det blev for mig en oplevelse at følge undervisningen, mærke den ild, der gik igennem foredragene, tage imod velunderbyggede oplysninger og se skolens praktiske landbrug være i overenstemmelse med det, der lød fra talerstolen. Sproget forstod jeg godt, selvom jeg endnu var lidt generet ved at tale, hvilket gjorde, at jeg vel knap fik så meget ud af samværet med kammeraterne, som ellers havde været tilfældet. Den ugentlige historieundervisning, vi fik af overlærer Hansen, havde stor betydning for mig; derved fik jeg igen bekræftet, at børneskolens historieundervisning havde været urigtigt. Jeg var ikke nogen overløber, når jeg regnede mig for dansk. Det var bare en tilbagevenden til det oprindelige. En slags fortabt søn, der vender tilbage. Efterhånden blev jeg så også mere klog på, at det ikke alene var godt at leve blandt danske mennesker. Jeg opdagede, at man i Danmark også forstod sine ting. Landbruget blev drevet med større dygtighed end i min snævre hjemstavn, og også på andre områder kunne man i Danmark udmærket klare sig i sammenligning med Tyskland og tyske forhold. Det blev klart for mig, at jeg godt kunne være stolt af at regne mig som tilhørende det danske folk, og når man i min nærværelse ville gøre Danmark ringe, kom protesten op i mig. Hele min familie var jo endnu tysk,

og de kunne ikke rigtig forstå, at jeg var så optaget af Danmark og danske forhold, at jeg ikke syntes at kunne være andet steds end i Danmark.

For nu ikke igen at skulle forlade Danmark tog jeg i foråret 1926 plads som kontrolassistent oppe i Vestjylland. Til trods for, at det på flere måder var en stor forandring at komme fra Sundeveds frodighed op til det karrige Vestjylland, så blev opholdet blandt Vestjyderne dog en stor oplevelse for mig, som jeg mindes med glæde og taknemmelighed. Jeg så og oplevede igen et stykke Danmark, fik igen bekræftet, at det var i Danmark, jeg hørte hjemme. Men heller ikke her kunne jeg få ro for justitsministeriet. Atter kom der udvisningsordre. Kun ved at Gråsten Landbrugsskole gik ind for mig, blev det forhindret, at jeg ligefrem blev udvist af landet. Vestjyderne drillede mig jo lidt med det og kaldte mig i spøg Tysker. Jeg tænkte på, at man, når jeg kom hjem, drillede mig med, at jeg var dansk. Det var stadig vanskeligt at få opholdstilladelsen. Efterhånden havde jeg en hel bunke skrivelser fra justitsministeriet: »Opholdstilladelsen kan ikke bevilliges«. En skønne dag var der brev fra Landbrugsskolen om, at jeg skulle prøve at optage et arbejde som landbrugskonsulent i Sydslesvig. Det var synd at sige, at jeg var begejstret for at komme sydpå; men jeg syntes ikke at kunne være bekendt at sige nej til de nordslesvigske landmænd, som jeg kunne mærke lagde megen vægt på, at jeg skulle prøve det. Efter et udbytterigt ophold på Rødding Højskole, og efter at jeg endnu havde været 3 måndeder på Landbrugsskolen for at få den faglige udrustning forbedret, kom jeg tilbage til Sydslesvig. Nu kom jeg for første gang i forbindelse med danske kredse i min hjemegn. Der var flere, end jeg egentlig havde troet, men i forhold til befolkningens antal var vi dog kun en lille flok, men en trofast og solid flok, som gjorde det lettere for mig at leve mig ind igen, end jeg havde troet. Det gik op for mig, at det godt kunne lade sig gøre at leve et lykkeligt dansk liv også udenfor Danmarks grænser. Der var dengang egentlig ingen udsigt til nogensinde at komme med ind under Danmark. Det var der ikke. Og vi yngre havde affundet os så meget med det, så vi ikke tænkte videre på det. Vi prøvede på at dyrke vort landbrug efter dansk metode, holdt forbindelsen med Danmark ved lige både folkeligt og fagligt og følte os rige derved.

Men 1933 gled også for os danske en sky for solen. Der kom strenge år, hvor man lidt efter lidt gjorde indgreb i efterhånden alle personlige friheder, som gør livet værd at leve. Vi mærkede umenneskeligheden, utrygheden, følte at det måtte ende med en forskrækkelse. Værnepligten indførtes, kaserner byggedes, jødeforfølgelsen, nervekrigen i 1938. Så kom katastrofens begyndelse i 1939. Et voldsomt nazistisk tryk på befaling ovenfra gav også frafald i vore rækker, mest i byen, mindst på landet. I den tid var dansk kontra tysk ikke mere spørgsmålet. Nazist eller ikke-nazist uanset national skillelinie var det skelsættende.

Straks efter 1933, da egnens respektable mænd blev skubbet til side og eksistensløse subjekter tilranede sig magten i styret, mærkede vi, der var kendt som danske, at der hist og her var sket et skred i befolkningen, idet

folk, som ellers havde holdt sig på afstand, nu kom til os for at få afløb for deres harme imod nazismen. Vi andre tænkte ikke på, at dette var begyndelsen til et skred i befolkningen, som først sidst i krigen og efter kapitulationen rigtig tog fat.

Ingensinde i denne frygtelige periode kom min danske indstilling i fare. Der gaves for os kun een mulighed for igen at kunne føre et menneskeværdigt liv, og det var nazismens nederlag. Det var en streng tid, da Tyskland gik frem fra sejr til sejr, det var strengt for os at vide Danmark besat. B.B.C. var vor daglige kost. Da så bladet vendte sig, kom håbet og visheden om, at det engang ville få en ende med terroren, at vi igen måtte kunne glædes ved fuglenes sang, igen kunne leve som mennesker. Så rask gik det dog ikke. Før og efter kapitulationen var det først rigtigt, at vi mærkede krigen. Flygtningene — en efterhånden stigende tysk indflydelse på besættelsesmagten, som vi andre havde følt os allieret med under hele krigen, det var ikke godt og ikke ventet. Armod, utryghed, uvished om hjemstavnens skæbne sled på nerverne. De onde år siden 1933, som kulminerede med Tysklands nederlag, havde virket på folk som en chockbehandling. Folk vendte sig fra Tyskland i stadig stigende tal. Det var som et skred i befolkningen. Skredet i befolkningen gjorde, at vi troede på en chance for at komme med til Danmark, hvad vi aldrig før havde kunnet håbe på, fordi vi var så få.

Men nu så vi det særsyn, at det tilsyneladende ikke mere som i 1920 var tilstrækkeligt med ønsket om at komme til Danmark. Ønsket alene kunne ikke nu, som det kunne det dengang, åbne døren for moderlandet. Man ønsker en garanti for ægthed, som ikke kan gives. Man taler om, at tiden først skal afklare, om der er hold i skredet, at det er bedst, når Sydslesvig gennem årelang sej nationalitetskamp kan føre bevis for ægtheden, ligesom Nordslesvig gjorde det i sin tid. Man forlanger af det nyfødte barn det samme som af et voksent menneske. Det er urimeligt. Barnet skal hjælpes, opdrages; det sker nu bedst i hjemmet og ikke udenfor. Skal ønsket om at blive dansk blive til virkelighed, kan det kun ske ved, at Sydslesvig lærer Danmark at kende, og det sker nu bedst ved en så nær forbindelse mellem begge som muligt, ikke ved afsondring af barnet fra hjemmet, selvom nødvendig materiel hjælp sendes til barnets opholdssted, så det ikke ligefrem behøver at sulte. Hjælpen til barnet på den måde er usund i længden. Det er ydmygende stadig at skulle tage imod materiel hjælp.

Man frygter for at få for mange tyskere med, frygter for, at man ikke kan magte opgaven, har ikke tillid til, at det danske i længden er stærkt nok over for det tyske. Frygter frafald i modgangstider. Mon det ikke er ubegrundede mindreværdskomplekser? Det danske kan let klare sig overfor det tyske, når først det tyske har måttet vige for det danske inde i mennesket.

Vi er nu inde i en tid, hvor tyskheden er vigende i befolkningen; bare vi nu kan evne at lade bevidst danskhed gå ind i stedet for. Det kan nu ikke gøres uden en så nær tilknytning til Danmark og alt dansk som overhovedet muligt, og selvfølgelig vil det tage en vis tid, inden en sådan åndelig

genforening kan finde sted; jo mere spærrende grænsen er for den nødvendige danske påvirkning, des længere tid vil det tage. Nu kan vi få befolkningen hernede i tale, det har vi ikke kunnet før. Bare vi nu kender vor besøgelsestid og bruger den.

Ligesom det for mig har betydet en stor lykke, at jeg er blevet det, jeg er, så tror jeg bestemt, at dette også vil blive tilfældet med mine landsmænd, der nu er på vej. Men det er nu det gælder, nu er jorden tjenlig til såning.

Musbæk i maj 1947

Afslutning

Skæbnen lod Erik Paulsen træffe to valg, som var med til at åbne livet for ham — at blive landmand og at blive dansk. Han blev ypperlig på begge områder. Han fik en taknemmelig gerning, fordi han stødte på et af tiden og udviklingen fremkaldt og opsummeret behov for oplysning om landbruget, som han blev istand til at dække. Han var så heldig at kunne øse af avancerede faglige og menneskelige kilder, som han var kommet i berøring med i afgørende perioder af sin udvikling, og at han havde både evne og trang til at give sine indtryk videre til andre. Han krummede hals og gik til opgaven med ildhu og fik vel derfor lønnen tilbage kontant ved at se sin gerning lykkes. Han beredte jordbunden for de konsulenter, der kom efter ham, ved at sprede forståelse for en snæver vekselvirkning mellem landbruget, forskningen og forædlingen, ved at dyrke grobunden for modtagelsen af den rådgivning, der i dag er langt inde i elektronikalderen.

Erik Paulsen blev ikke det, vi i kraft af sin fremtoning i gængs forstand vil kalde en lederskikkelse. Det særlige ved ham var, at han nøje kendte sine begrænsninger, også der hvor de var snævre — og han var lydig imod dem. Ikke kun undlod han at overskride sine naturlige beføjelser, men — og det var det storartede — han tumlede sig fuldtud indenfor det tøjerslag, der var blevet ham tilmålt. Han løb linen ud. Han brugte sine kræfter, hvor behovet var. I det han sagde, og i det han gjorde, var han sig selv, og var han sig selv bevidst og bekendt. Heri lå hans styrke.

Mange heldige omstændigheder hjalp ham, men han lempede dem også, hvor han kunne. Han forstod at få øje på og at udnytte de givne situationer, der kom ham i møde. Hans ustyrlige videbegær, hans nøgterne og konsekvente vurdering af realiteterne gav ham sikkerhed i sine dispositioner. Hans forbundethed med naturen, med jorden og dens dyrkning, med dyrene og deres trivsel, udæskede bonden i ham. Han satte sine kræfter ind på at styrke sig indad ved at realisere sig selv så godt, det nu kunne lade sig gøre. Samtidig var han blottet for den selvoptagethed, der virker nedbrydende. Han gjorde brug af øjeblikket.

Et af hans store fortrin var det partnerskab, han fik med Helga Nielsen; at ikke én af dem dominerede, at de supplerede hinanden, så der kom dette uforligneligt harmoniske og frugtbare hjem ud af det. —»hvor kan det være, at der kan komme så storartige børn ud af så små folk som os«? kunne han finde på at sige, med slet skjult morskab, når børnene blev rost af andre.

Erik Paulsen bekendte sig uden forbehold og uden svig til det, han holdt af. Og så glemte han ikke, at livet er en helhed, at det har hårde sider, som vi lige så lidt kan undvære som de gode. Og at menneskelivet er fattigt uden sin poetiske dimension.

Tidstavle for Erik Paulsen

født den	16. april 1902
konfirmeret	1917
i lære hos Gebr. Klaus	1917-18
hos morbror Georg på Stolkmark	1918-
på landbrugsskole i Flensborg	vinter 1919-20 og 21-22
hos tyskeren på Als	maj-juli 1922
på Sundeved	august 22-oktober 23
i Angel	vinteren 1923-24
hos Lawaetz i Ulkebøl	sommeren 1924
hjemme	vinteren 1924-25
forkarl hos Lawaetz	sommeren 1925
på Gråsten Landbrugsskole	november 1925-marts 1926
kontrolkursus	i april 1926
kontrolassistent i Vestjylland	sommer 1926-efterår 1927
Rødding Højskole	vinteren 1927-28
fortsættelseskursus på Gråsten	april-juni 1928
konsulent for Landboforeningen for Flensborg og Omegn	1927-46
gift med Helga Nielsen	1933
købt ejendom på Langbjergvej	april 1933
købt ejendom i Musbæk	april 1940
formand for Landboforening for Flensborg og Omegn	1946-67
formand for Fælleslandboforening for Sydslesvig	1956-73
død den	18. juli 1979

Udgivelsen er muliggjort ved velvillig imødekommenhed fra flere fonde:

Redaktør Jens Jessens Mindelegat
Traugott Møller Fonden
Martin og Margrethe Skjerbæks Legat
Oberst H. Parkovs Mindefond
Sydslesvigsk Selvhjælp

